BIBLIOTHECA · UNIV · HELS ·
OTIUM SAPIENTIS

MARJA
SALMELA

PALAAVIEN PARISSA

WERNER
SÖDERSTRÖM
OSAKEYHTIÖ

PALAAVIEN PARISSA

MARJA SALMELA

PALAAVIEN PARISSA

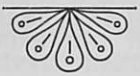

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

HELSINGISSÄ SUOMAL. KIRJALL.
SEURAN KIRJAPAINOSSA 1915

(S. H.)

He palasivat. Sodan kelmeät, ruhjotut ja vankeutensa näännyttämät uhrit palasivat kotiin.

Pohjolan kuulakan kirkas ilma ympäröi heitä. Riisuutumiseensa alistunut luonto heille hymyili. Liput liehuivat, torvet raikuivat heidän kunniakseen. Ystävälliset kädet ojentautuivat heitä palvelemaan. Mutta heidän katseensa puhui kärsimyksistä, jotka olivat siirtäneet heidät etäälle kaikesta mikä heitä ympäröi.

Paljon kokeneina, paljon kadottaneina, sodan kauhut syvälle syöpyneinä sieluun he kaikki palasivat. Mutta kullakin heistä oli oma tarinansa, niin raskas ja kipeä, ettei sitä jaksanut yksin kantaa, ei toiselle uskoa. Lyhyt pieni sana, viittaus vain, — alla piili järkyttävä todellisuus.

Tällaisina he palasivat elämään, joka ei koskaan enään voinut asettua entiselleen.

„KUNNES KUOLEMA MEIDÄT EROITTAA“

I.

Istuimme yöjunassa vastakkain. Matkustajia oli ihmeen vuoksi siksi vähän, että hyvin olisimme voineet paneutua pitkäksemme, mutta maattuamme jonkun aikaa silmää ummistamatta, olimme kumpikin asettuneet istumaan.

Jo maatessani olin tuon tuostakin salaa koettanut tarkastaa toveriani. Hän oli ollut vaunussa minun noustessani siihen ja huomioni oli kohta kiintnyyt häneen sekä hänen ystävällisen käytöksensä, että hänessä silmäänpistävän väsymyksen johdosta.

Toverini oli erittäin miellyttävä, oikeinpa kaunis nainen. Hänen piirteensä olivat hienot ja tumma, hiukan aaltoileva tukka oli upean runsasta. Erityisesti kiintyi kuitenkin huomioni hänen hienoon, läpikuultavan valkoiseen ihoonsa, joka antoi koko hänen ulkomuodolleen erehdyttävän germaanilaisen leiman.

Monista, tuohon hienoon hipiään uurtautuneista rypyistä päätin, että toverini, joko oli kärsinyt paljon, tai oli vanhempi kuin miksi häntä aluksi luulin. Muutama hänen tummasta tukastaan esiin pilkistävä, hopeankarvainen hiussuortuva todisti myöskin samaa.

Asetellessani tavaroitani junaverkkoon, olimme vaihtaneet muutamia sanoja. Myöhemmin sattui eräs ruusuistani putoamaan lattialle. (Eräs ystäväni oli osaaottavassa rakkaudessaan tuonut minulle kolme tummanpunaista ruusua, joiden merkityksen kohta ymmärsin.) Kumarruimme yhtaikaa nostamaan ruusuani ja jouduimme siten katsomaan toisiamme aivan silmästä silmään. Silloin näin, että hän oli itkenyt, ja että katse oli kärsimyksestä väsynyt.

Ajattelin rakkaita, reippaita poikiani, ja päätin mielessäni että toverini oli yksi niistä lukemattomista, joiden sisin viime-aikaisten tapahtumien kautta oli verille raastettu.

Olisin mielelläni sanonut jotain, mutta lämmin osanotto, joka avaa monen suun, sulkee sen usein minulta. Niin nytkin.

Olimme istuneet kotvan aikaa kumpikin ajatuksiimme painuneena, kun toverini yht-

äkkiä, junan seisoessa jollain asemalla, katkaisi äänettömyyden.

— Mikä kauhea yö! Kuuletteko tuulen vaikerrusta?

Olin sitä jo kauvan tarkannut. Olin kysynyt itseltäni oliko se vain kuvittelua, heijastus omista tunteistani, vai säestikö luonto todella ihmissydänten tuskaa. Taivaskin tuntui minusta kätkeytyneen niin etäälle, että sen ainoa ilmaus olemassa olostaan oli virtanaan valuva sade. — Taivaskin itki maan lasten kanssa.

Toverini tarttui kohta ja tulisesti sanoihini.

— Mutta maa ei itke, se riehuu. Kuuletteko? Ettekö jo iltapäivällä huomanneet miten armottomasti myrsky ahdisti nuorta nousemassa olevaa metsää. Se pani vanhat, jäykkäniskaiset puutkin taipumaan. Ja siellä, missä ei metsä ollut suojaamassa, pieksi se maata kuin raipaniskut alastonta selkää. — Kuulkaa! Ilma on täynnä temmellystä.

En kohta vastannut. En ollut selvillä siitä, mistä jatkaa. Sitä paitse tahdoin jättää johdon toverini käsiin, nähdäkseni, mihin suuntaan hänen ajatuksensa kääntyisivät.

— Onko teillä ketään rintamassa, kysäisi hän äkkiä.

— Kolme kukoistavaa poikaa. Minä olen leski.

Matkatoverini kasvojenilme muuttui äkkiä. Sisar ei olisi voinut osoittaa sydämmellisempää osanottoa kuin hänen katseensa.

— Kolme, — kolme! — Hän huojuttelihe edes takaisin.

— Kolme, vahvistin katsoen ruusuihin. Hän ymmärsi heti ja se vaikutti odottamattoman voimakkaasti häneen. Hän painoi nenäliinan silmilleen ja istui pitkän aikaa siten, luullakseni taistellen itkua vastaan. — Tummanpunaisilla ruusuilla on erityinen merkityksensä miehelleni ja minulle, sanoi hän selittävästi ottaesasan nenäliinan silmiltään. — Siinäkin kukkaisvihossa, jonka hääpäivänämme sain, oli valkoisten ruusujen joukoissa vihon toisella kulmalla kimppu hehkuvan punaisia.

— Miehenne on rintamassa, arvelin varmana siitä, että selitykseni hänen mielenliikutukseensa oli yhtä oikea kuin luonnollinen. Mutta minä erehdyin.

— Ei, — ei vielä ainakaan — — Ja sittekin — — Minä olen jo maistamassa sitä

tuskaa, — (hän katsoi minuun kuin vaa'alla punnitakseen tyyneyttäni) johon te jo ehkä olette tottuneet, lisäsi hän hieman epäröiden.

Tottunut? Saattoiko senlaiseen tottua. Siihen alistuttiin: tyynesti, kapinoiden tai murtuen. Senlaiseen ei kukaan tottunut, ei äiti ainakaan. Sanoin sen suoraan.

Mainitessani äitiyttä ja äidin tunteita, näin hänen katseessaan terävän, miltei loukkautuneen välähdyksen, mutta muuten näkyivät sanani herätäneen vastakaikua hänessä. Hän tarttui kaksin käsin minun käteeni ja puhkesi puhumaan kai enemmän oman mielensä kevennykseksi kuin uskoutuakseen minulle.

— Miten hyvää tekeekään kuulla tuollaista! Löytyy oikeastaan niin vähän ihmisiä, jotka osaavat rakastaa, todella r a k a s t a a. Mutta se, joka sitä osaa, hän on samalla avannut sydämensä elämän suurimmalle ilolle ja sen suurimmalle tuskalle. Ne käyvät usein käsityksin. Olen kokenut sitä ennen ja nyt taaskin. — Katsokaa, — hän alensi äänensä kuiskaukseksi, — mieheni on paraikaa Pietarissa. Hän on siinä asemassa, että oikeastaan voisimme olla aivan rauhalliset, mutta tämä kauhea sota on kuin myrs-

ky, joka ei säästä suojatuintakaan lahden poukamaa. — Me saimme viime viikolla huolestuttavia uutisia. Boris matkusti silloin heti Pietariin. Hän lupasi minun tähteni koettaa kaiken voitavansa. Ja minä tiedän että hän koettaa. Vaan en sittekään saanut rauhaa kotona.

Lausuin arveluni, että asiain näin ollen oli ymmärtämätöntä surra ennen aikojaan. Olihan monta mahdollisuutta.

Hän käsitti minua väärin. Näin sen hänen katseensa tulisesta leimauksesta ja tavasta, jolla hän kohotti päätänsä.

— Boris ei koskaan, ei koskaan alennu ostamaan itselleen etuuksia! Tietäisitte minkälainen hän on. Oikeus merkitsee hänelle enemmän kuin mikään muu maailmassa. Oikeus merkitsee enemmän kuin elämä ja onni!

Hänen äänensä värähti ylpeätä, ihanoivaa rakkautta.

— Oh, jatkoi hän, ja sanat tulivat kuin ryöppynä, — kukaan ei oikeastaan tunne häntä. Hän näyttää usein ympäristölleen karun pinnan. Monet arvelevat, ettei hänessä ole mitään, ei kerrassaan mitään erikoista. Mutta minä tunnen ja tiedän. —

Olisinko minä muuten valinnut juuri hänet niiden monien joukosta, —

Lause katkesi kesken. Tuntui siltä kuin hän olisi hämmästynyt omaa avomielisyyttään. Mutta vaikka sanat olivatkin aivan kuin vahingossa luiskahtaneet hänen huuliltaan, en voinut olla tarttumatta niihin. Olin alunpitäen arvellut, että toverini oli voimakas, eheäpiirteinen persoonallisuus. Ja koko hänen esiintymisensä oli vahvistanut käsitystäni. Sendähden minä hyvilläni kaikesta mikä houkutteli häntä puhumaan, tartuin äsken katkenneen puheen päähän. Sanoin hieman hymyillen hyvinkin uskovani, että hänellä tyttönä oli ollut paljon pyytäjiä. Olihan hän kaunis vieläkin.

Kohteliaisuuteni näkyi ilahduttavan häntä, vaikka hän puolittain torjui sen. — Mitä vielä, minähän jo olen vanha. — Mutta hän naurahti samassa, ja minusta tuntui siltä kuin hän tietämättään olisi nauttinut siitä, että ajatukset hetkeksi suuntautuivat pois hänen sisintään raatelevasta surusta. Ehkäpä hän juuri siitä syystä puoleksi naurahtaen jatkoi: Eihän sitä oikeastaan tällaisesta jutella, mutta moni kohta on yksinomaan koomillisena jäänyt mieleeni. Olin ainoastaan viidentoistavuotias tyttöletukka kun

leikki alkoi. Herra oli muuten puolihassu. Hän tuli kasvatti-isäni kotiin ja aikoi aivan väkipakolla sekä suudella että kihlautua. Me juoksimme ruokasalin pöydän ympärillä, minä pakoon, hän perässä. Mutta luuletteko että minä siihen aikaan ymmärsin pitää sitä minään, en pahana enkä hyvänä. Olipahan vain kuin hippasilla juoksua.

Hän nauroi hetken itse makeasti. Mutta sitte hänen kasvojensa ilme äkkiä muuttui. — Vaan siihenpä lapsuuden huolettomat päivät loppuivatkin, — tai oikeammin kohta sen jälkeen. — Hän huokasi raskaasti ja hänen valkealle otsalleen muodostui kaksi syvää laskosta. Ne syntyivät syvinä ja terävinä ja ilmestyivät niin kotiutuneesti hänen otsalleen, etten voinut olla kiinnittämättä huomiota niihin. Toverini oli nainen, joka oli kärsinyt paljon. Siitä olin vakuutettu.

Osanottoni esti minua hetkeksi jatkamasta puhelua. Mutta haluni lähemmin tutustua matkatoveriini oli siksi suuri, etten voinut jättää keskustelua siihen. Olin sitä paitsi vakuutettu siitä, että hän ennen kaikkea kaipasi henkilöä, jolle hän saattoi avautua. Ja vento vieras oli tällä kertaa ehkä sopivampikin kuin joku läheinen, etenkin vie-

ras, jonka omat kokemukset tavallaan tekivät hänet läheistä läheisemmäksi. Jatkoksi toverini viime sanoihin lausuin siksi sen arvelun, että vasta suuri ja todellinen rakkaus oli kypsyttänyt hänet naiseksi. Lapsuusaika ja lapsenmieli jäivät häneltä hänen tutustuessaan tulevaan mieheensä.

Odotin että huomautukseni johdosta toverini kasvot äkkiä kirkastuisivat ja hän innostuisi kertomaan tutustumisestaan mieheensä. Mutta taaskin erehdyin. Poimuihin painunut otsa pysyi yhä laskoksissaan, ja suun ympärillä väreili haikea piirre.

— Ei, sanoi hän hitaasti ajatuksiinsa painuen, — pikemmin voin sanoa että se ilta, joka teki lapsesta naisen, samalla kypsytti minut rakkaudelleni. — Nähkääs, sille, joka ei kasva vanhempiensa kodissa, ei ole oikeata huoletonta lapsuutta, — tai jos onkin, tapahtuu kypsyminen äkkiä ja usein katkeralla tavalla. Näin kävi minun. Olin aivan pieni isäni kuollessa. Äitini, joka oli vanhaa, arvossa pidettyä sukua, heikko terveydeltään, sekä aikansa lapsena sidottu toimimaan yksinomaan kodin piirissä, lupautui hoitamaan erään leskeksijääneen serkun taloutta. Hänen asemansa muodostui siksi, miksi naisten yleensä tällaisissa tapauk-

sissa. Hän oli armoleivän syöjä, jonka asema oli tavallistakin vaikeampi siksi, että hänellä päälle päätteeksi oli lapsi. Itse en pitkään aikaan ymmärtänyt asemaani, äitini asemaa vielä vähemmän. Mutta sitte tuli herääminen. Ja niin katkera kuin se olikin, saan ehkä kiittää kypsymistäni kärsimyksen ymmärtämiseen siitä, että katseeni monien joukossa kiintyi juuri Borikseen.

Hän kavahti äkkiä pystyyn ja tarttui molempiin käsiini. Minä tunsin otteesta miten hän vapisi. — Te ette voi aavistaa mitä hän on minulle, kuiskasi hän ääni liikutuksesta värähdellen. — Nyt tunnen selvemmin kuin koskaan, miten kaikki minussa, koko elämäni on tarkoittanut ja yhä tarkoittaa häntä, yksin häntä. Hänelle olen elänyt ja elän — kaikesta huolimatta — ilolla. Ilman häntä? — Ei, ei! — Minä en voi sitä ajatellakaan. Se on mahdottomuus. Minä en voi, — en tahdo.

— Sadat, tuhanet ja miljoonat ovat ehkä ajatelleet samoin, ja sittekin — — Te tiedätte itse — — Sanoin sen niin pehmeän säälivästi kuin mahdollista, vaikka äidinsydämeni värisi tuskasta.

Hänen katseensa painui. — Olen sanonut sitä itselleni. Olen kysynyt miksi juuri

me säästyisimme. — Ja sittekin. Ehkä ymmärtäisitte minua, jos tietäisitte minkälaista elämämme on ollut. Hän oli hyvin sairas kun menimme naimisiin. Meillä ei ollut varoja, ei omaisia. Me omistimme vain toisemme. Hän makasi vuoteessa. Minä tein työtä yöt päivät ja siinä ohessa hoidin häntä. — Vuosikausia olen kamppaillut saadakseni pitää hänet. Ja nyt, kun hän on terve ja kukoistava, kun olen saavuttanut voiton elämäni suuressa taistelussa, nytkö minun olisi luovuttava hänestä? — Luovuttava? Niin, miksei, jos hänen onnensa olisi kysymyksessä. Silloin minä jaksaisin. Mutta luovuttaa hänet, sodan kauhuihin — —

Hän painui hervottomasti takaisin paikalleen ja rajut nyyhkytykset vapisuttivat koko hänen ruumistaan.

Minä nousin, tartuin hänen päähänsä ja painoin sen rintaani vastaan. Sykkihän siinä äidin sydän. Ja olinhan itse antanut rakkaimpani juuri sodan kauhuihin.

Luulen, että hän käteni kosketuksessa tunsi mielialani, sillä hän tarttui toiseen käsistäni ja painoi sen kiihkeästi huulilleen. Puhua hän ei voinut.

En tiedä, miten kauan olimme siinä, hän itkien kokon lyyhistyneenä paikallaan,

minä vieressä seisomassa, painaen hänen päätään rintaani vasten ja silloin tällöin hyväilevästi puristaen häntä lähemmäksi itseäni. Ajan kulku tuntuu tuollaisina hetkinä pysähtyneen. Sisäinen näkemyksemme on niin teroittunut, sisäinen korvamme niin herkkä, että kaikki ulkonainen on kuin lakannut olemasta.

Sinä hetkenä jaksoin melkein tuntea kiitollisuutta siitä, että omasta kohdastani olin tullut pakoitetuksi uhraamaan niin paljon. Tunsin mikä luja ja läheinen yhdysside se oli minun ja kärsivien lähimmäisteni välillä. Tunsin, etten ollut vain äiti, jolta kaikki mikä on hänelle kalleinta oli viety, olin osa kärsivässä kokonaisuudessa. Ja tuska, jota tunsin ei ollut vain minun, se oli kaikkien. Mutta ymmärsin samalla, että se taudin kipeänä ilmaisuna nostattaisi meidät taisteluun itse tautia ja sen alkujuurta vastaan.

— Lapsi, sanoin niin hiljaa ja hyväilevästi kuin taisin, ja ääneni värähti, sillä sitä nimitystä en ollut käyttänyt sen jälkeen kuin nuorimpani läksi rintamaan. — Lapsi, teidän täytyy panna levolle.

Tunsin kuinka hän vapisi rintaani vasten. Ajattelin taaskin sitä, että hän oli vain yksi lukemattomien joukosta. Mutta se, että näin

hänet osana kärsivää kokonaisuutta, ei suinkaan siirtänyt häntä etäämmälle minusta. Päinvastoin. Suuri suru opettaa meitä suuresti rakastamaan ei ainoastaan muutamia, vaan kaikkia. Sinä on sen siunaus.

— Teidän täytyy välttämättä panna maata, sanoin nyt miltei käskevästi. — Te tarvitsette voimia h ä n e n tähtensä.

Enempää ei tarvittu. Hän nousi kuin kuuliainen lapsi ja rupesi purkamaan tavaroitaan. Kun suojahuivit ja päänalunen olivat paikoillaan, asettui hän pitkäkseen ja minä peitin hänet. Sitte paneuduin itsekin maata.

Makasimme taas vastatusten kuten pari tuntia aikaisemmin, mutta miten paljon olikaan mahtunut noihin tunteihin! Ne olivat tehneet meidät, ventovieraat läheisiksi toisillemme ja ne olivat kai ainakin jonkun verran syventäneet ymmärtämystämme muitakin kärsiviä kohtaan.

Katsoin matkatoverini ja näin, että hän valvoi. Käännyin selin häneen toivossa että hänen ehkä siten olisi helpompi nukkua. Itse en voinut unta ajatellakaan. Nyt, kun en enää toisen tähden eläytynyt hänen kokemuksiinsa, olin kokonaan poikieni luona. Makuupaikkani pehmeys pakoitti minua

ajattelemaan heidän kylmää vuodettaan juoksuhaudoissa. Lämpö junavaunussa muistutti minulle, että kamala surmantuli ehkä oli heille ainoa valon ja lämmön liesi.

Ymmärrän hyvin äitiä, jonka selkään ilmestyi jälkiä raipparangaistuksesta silloin, kun hänen poikaansa tuhansien peninkulmien päässä piestiin. Lapsi pysyy aina — olipa hän ulkonaisesti kuinka etäällä tahansa — osana äidistään, vieläpä osana, joka äidinsydämelle välittää kaikkein syvimmät ja herkimmät tuntemukset.

Heräsin omista ajatuksistani kuullessani vierustoverini liikahtavan. Käännyin häneen päin ja näin hänen makaavan silmät selkosen selällään, katse lasittuneena, keskitettyä tuskaa ilmaisevana tähdättynä kattoon. Hän ei nähtävästi ollut nukkunut sen enempää kuin minäkään.

Koetin löytää sopivaa puheen alkua, mieluimmiten sellaista, joka veisi hänen ajatuksensa pois häntä kalvavasta huolesta, ja joka kuitenkin olisi siksi lähellä sitä, että se pystyisi kiinnittämään hänen mieltään. Päätin ilokseni käsiksi aikaisemmin katkenneeseen puheenpäähän.

— Koska emme kuitenkaan nuku, voim-

me yhtä hyvin keskustella kuin maata vaiti, huomautin alotteeksi.

Matkakumppalini vavahti kuin odottamatonta kosketusta säikähtävä. Hänen ajatuksensa olivat nähtävästi olleet etäällä.

— Niin puhella, toisti hän hitaasti, tietämättä itsekään mitä sanoi.

Mutta minä en hellittänyt. — Te pidätte minua kenties tunkeilevana, mutta minusta me surun sitein olemme tulleet niin lähelle toisiamme että meillä jo on jonkinlaisia oikeuksia. Sentähden pyytäisin teiltä jatkoa erääseen kohtaan, josta itse aikaisemmin aloitte puhua.

Hän katsoi kysyvästi minuun. Näin että hänen ajatuksensa ainoastaan vähitellen ja vaivalla kääntyivät pois tavallisesta uomastaan.

— Niin, jatkoin itsepintaisen päättävästi. — Te mainitsitte aikaisemmin pikku tapahtumasta, joka lapsesta äkkiä teki kypsyneen aika-ihmisen. Mutta tapahtuma jäi teiltä kertomatta sen kautta että ajatuksenne silloin luiskahtivat toiseen uomaan.

— Niin todellakin! — Hän näytti havahtuvan. — Joku teidän kysymyksistänne kai herätti eloon tuon muiston. Se koski itsessään hyvin mitätöntä tapahtumaa. — — Hän

näytti epäröivän. — Mutta se jätti pysyväisen jäljen elämääni, lisäsi hän ja huokasi.

Huomautin, etten suinkaan tahtonut kuulla mitään, jos puhuminen rasitti häntä tai jos se muuten herätti surullisia muistoja. Mutta silloin hän vilkastui. Hän tahtoi mielellään kertoa. Se päinvastoin oli helpoitukseksi.

Hän palasi kertomukseen ensimäisestä kosijastaan. — Tiedättekö, niin hullulta kuin se kuluukin, oli kasvatti-isäni hyvillään tapahtumasta. Häntä tyydytti nähdä minussa haluttua tavaraa. Mutta samalla hän oli hyvillään siitä, etten ollut valmis kiittämään ja myöntymään ensi tarjoukseen. Puhuessaan asiasta hän viskasi silmilleni sanan, jonka vaikutusta hän ei itse edeltäkäsin arvannut. Hän mainitsi jotain siitä, että haluttu tavara helposti löytää ottajansa eikä jää toisten elätettäväksi.

— Ne sanat herättivät minut. En tahtonut syödä armoleipää. Tahdoin itse ansaita. — Näen itseni vieläkin, kuudentoista maissa olevansa tyttösenä, paksu palmikko niskassa seisomassa kasvatti-isäni huoneessa.

— Setä, sanomalehdissä olleen ilmoituksen perustuksella olen aikonut hakea erästä

ääneenlukijan paikkaa. Minä tahdon ansaita.

Vanhus nahkaisessa nojatuolissaan rähähti nauruun, kumartui hieman eteenpäin ja katsoi yli kakkulainsa minuun. Katse pisti kuin naskali. Terävä, aatelinen kotkannenä näytti entistäänkin terävämmältä. — Sinä unohdat mitä alkujuurta sinä olet. Meidän sukumme jäsenet eivät ansaitse leipänsä, ei ainakaan sillä tavalla.

— Silloin haen toista työtä. — Siinä oli kova kovaa vastaan.

— Ja otat, jos minä siihen suostun. — Katse käski minut ulos, ja minä menin, — menin äidin huoneeseen ja itkin siellä sekä tappiotani, asemani riippuvaisuutta että ennen kaikkea pimeältä näyttävää tulevaisuuttani. Olin hillittömässä surussani itsekäs ja ajattelematon kuin nuori ainakin. En tullut ajatelleeksikaan, että sanani yhtenään sattuivat kuin piiskan sivallus äitiin, ja että hillitön suruni hänelle oli veitsen terän upottamista yhä syvemmälle kipeään haavaan. — — Kun mielenkuohuni oli vähän asettunut, tunsin äidin pehmeän, pienen käden päälaellani. Se käsi oli pehmeätä silkkiäkin pehmoisempi, ja sen hyväilyt sekä lohduttivat että hallitsivat minua, — nyt kuten

usein ennenkin. — Hänen siinä minua hyväillessään, tulin kohottaneeksi katseeni häneen, ja silloin — näin mitä en koskaan ennen ollut nähnyt: näin miten syvästi hän itse kärsi.

Toverini kertomus katkesi siihen. Hän painui muistoihinsa enkä tahtonut häiritä häntä. Mutta hetken kuluttua hän itsestään jatkoi:

— Missä määrin äitini varhaisemmat kokemukset olivat syynä siihen surumielisyyteen, jonka huomasin pysyväisesti asustavan hänen olemuksensa pohjalla, siitä en koskaan päässyt kokonaan perille. Mutta sen ymmärsin, että hän oli kokenut paljon raskasta. Hänen ainoa poikansa, minua viisitoista vuotta vanhempi veljeni, oli osaksi hurjan elämänsä, osaksi kasvatti-isäni ankaruuden johdosta nuorena lähtenyt Amerikkaan ja sille tielle hävinnyt. Veliraukallani oli kai peruja isäni suvusta, jonka miehiset jäsenet olivat tunnetut sekä pelikiihkostaan että suurellisesta yli-varojensa-elämisestä. Monet kodin naisjäsenistä olivat sekä tavalla että toisella saaneet kuitata heidän laskujaan.

Toverini huokasi syvään, mutta jatkoi taas.

— Kun äiti sinä iltana katsoi minuun, kysyi hänen katseensa: Vieläkö sinäkin? Eikö maljani jo ole täysi. — — Ymmärrätte että sinä iltana kypsyin täysi-ikäiseksi. En ollut lapsi enään. Olin nainen. Ja riippuvassa asemassa olevan naisen tavoin keinottelin siitä alkaen, päästäkseni pyyteitteni perille. Opin iloitsemaan siitä, että olin kaunis ja että nuorekkaalla naiskauneudella oli vaikutuksensa vanhaan ukonrähjäänkin. Opin käyttämään näpperyyttä, sanansutkauksia ja leikinlaskua aseinani. Sanalla sanoen: lapsellinen välittömyys vaihtui valtioviisaan naisen harkittuun menettelyyn. Mutta enemmän kuin mitään muuta opin sittekin suhteessani äitiin. Siitä illasta asti oli hän elämäni keskipiste. Hänelle, hänen hyväkseen elin. Ja siitä maaperästä nousi myöskin vastaisuudessa rakkauteni Borikseen.

Muistot olivat kokonaan temmanneet toverini muassaan. Luulen ettei hän ollut tietoinen milloin hän puhui, milloin hän painui ajatuksiinsa. Kaikkein vähimmin hän muisti sitä, että hänellä oli kuulija.

— En tiedä, jatkoi hän kuin itsekseen, olisinko minä toisissa oloissa kasvaneena kiintynyt Borikseen. Joskus ajattelen, että

me joka tapauksessa olisimme löytäneet toinen toisemme. Mehän olemme loudut toisiamme varten. Toiste taas tuntuu siltä, kuin juuri ahtaat olot ja rakkauteni äitiin olisivat kehittäneet minussa sitä, mikä kohta ensi näkemältä kiinnitti minut Borikseen.

— Te ette koskaan ole rakastaneet toista miestä?

— En koskaan. — Lämmin ilon kajastus kirkasti hänen väsyneet kasvonsa, ja hän kohoutui äkkiä istumaan.

— Se oli oikeastaan omituinen pieni asianhaara, joka tutustutti meidät toisiimme. Eräs lapsuusaikani leikkitovereista oli oltuaan useampia vuosia ulkomailla kasvatettavana palannut kotiin. Hänen veljensä kuului ihailijoitteni joukkoon, ja kun pidettiin kutsut täysikasvuisena kotiinsaapuneen kunniaksi, kutsuttiin minutkin sinne. Boris oli myöskin kutsuttujen joukossa, ja me kiinnyimme kohta, joskin hyvin eri tavalla toisiimme.

— Te olette ehkä miehenne ainoa rakkaus, kuten hän teidän, rohkenin tiedustella.

Taas valahti lämmin ilonpuna hänen kasvoilleen — Ainoa! — Sana soi ja helisi kuin juhliin kutsuvat kellot. — Boris sanoo kohta kiintyneensä minuun niin vakavasti, ettei

toisen kuva hetkeksikään saanut sijaa hänen sisimmässään. Hänen siitä johtuvaa pyrkimystään Maruscha Paulownan ja hänen veljensä kautta päästä lähempään tuttavuuteen kanssani saankin kiittää siitä, ettei ensi tapaamisemme jäänyt viimeiseksi. Ulkonaiset olot olisivat muuten estäneet tutustumistamme. Ja oma kiintymykseni oli aluksi jossain määrin pintapuolista.

Hän vetäisi taskustaan matkakreditivin tapaisen suojakkeen, avasi sen ja otti esille useampia valokuvia. Valikoituaan hetken hän ojensi yhden minulle.

— Tuon näköinen hän oli silloin. Kaunis, kuten näette .Mutta minä en ajatellut hänen säännöllisiä piirteitään, enkä mustaa kiharaista tukkaa. Sitä opin rakastamaan vasta hyväillessäni sitä. Minä vaan en voinut unohtaa hänen syvää, surumeilistä katsettaan ja tuota naisellisen pientä suuta, jonka ympärillä ilonkin hetkinä väreili omituinen liikuttava kärsimyksen piirre. Se suu ei koskaan osannut hymyillä.

— Se oppi sitä teidän kauttanne.

Hän ei vastannut, mutta hän oikasihe ja ojensi molemmat käsivartensa ylöspäin kuin liikkein tulkitakseen sitä, mitä hän ei sanoin voinut ilmaista. Sitte painui hänen kat-

seensa pitkäripsisten luomien peittoon hitaasti kuin hiljaa laskeutuvan verhon taakse. Hän tahtoi olla yksin sielunsa pyhäkössä.

Olimme vaijenneet pitkän aikaa, hän nojautuneena junavaunun selustaan, minä maaten ajatellen poikiani. Silloin kumartui hän äkkiä puoleeni ja alkoi puhua, hiljaa ja hätäisesti kuin sisäisen pelon ahdistamana. — Minä sanoin teille, ettei Boris koskaan ostaisi itselleen etuuksia, että velvollisuus merkitsee hänelle enemmän kuin elämä ja onni. Ja se on totta. Mutta rakkauteni tekee minut heikoksi. — Tiedättekö, se on kuin kohtalon ivaa, mutta minä, joka niin suuresti kärsin kasvatti-isäni — ja muutamien muiden sukulaisten itsevaltiudesta ja sukuylpeydestä, minä olen näinä aikoina miltei toivonut, että he vielä eläisivät. Halveksin itseäni, ja sittekin. — — Hakisin heidät vaikutusvaltoineen nyt vaikka Manalan mailta Borikselle suojaksi. — Ja rahakin, jatkoi hän kiihkeästi. — Raha merkitsee muutakin kuin rahaa. — — Nykyään etenkin. — Minä kuroitan käsiäni kuin saita rahaa tavoitellen. Minä tahtoisin ostaa hänet vapaaksi, — hinnasta mistä hyvänsä.

Viime sanat lausuttiin melkein kuulumattomasti.

Minä en vastannut. Ulkona rynnisti tuuli kiihtyneellä voimalla eteenpäin. Vaunumme akkunat kalisivat, ja junan pysähtyessä kuulin myrskyn vihaista ulvontaa.

Ajattelin niitä hätähuutoja, jotka nousivat lukemattomista sydämistä. Kuulin niitä sekä ympärilläni että sisimmässäni. Mutta minä ymmärsin, että ne hukkuivat siihen rajumyrskyyn, joka nyt järisytti maailmaa.

Toverini pehmeä käsi tarttui samassa omaani. Muistin äidin »silkkiäkin pehmeämpätä kättä» ja ymmärsin miten sattuvan tosi kuva oli.

— Anna Petrovna, antakaa minulle anteeksi.

Minä en kohta ymmärtänyt.

— Te olette antanut kolme kukoistavaa poikaanne rintamaan, ja minä puhun teille tällä tavoin!

Minä nousin, istuuduin hänen viereensä ja suljin hänet syliini. — Rakas lapsi, yksi voi joskus merkitä samaa kuin kolme. Kaikki on kaikki.

Silloin hän hyrähti itkuun, painoi taas käteni huulilleen ja kuiskasi hiljaisen »kiitos!»

Kun vähän aikaa olimme istuneet vaieten rupesin vaatimaan häntä levolle. Minulla oli unipulveri matkassani. Sen otettuaan voisi hän vielä nukkua pari tuntia ennen perille tuloamme. Se oli hänelle aivan välttämätöntä.

— Kohta, kohta, mutta antakaa minun ensin sanoa jotain.

Hän painoi päänsä olal'eni väsyneesti kuin lepoa ja suojaa etsivä lapsi. Sitte sanoi hän hiljaa. — Tässä on niin hyvä olla. — Hetken vaiti-olon jälkeen hän lisäsi: — Se on ollut suurimpia surujani, että kadotin äidin niin varhain. En saanut häntä koskaan tervehtää omassa kodissani. Hän kuoli puoli vuotta ennenkuin menimme naimisiin. Ja samoihin aikoihin makasi Boriskin heikkona sairaana. Minä kiiruhdin tautivuoteelta toiselle, sydämessä lakkaamatta jäytävä pelko. Siinä välillä tein työtä ansaitakseni. Olin kaikesta huolimatta asettanut niin että itse ansaitsin. Ja nyt olivat rahani tarpeen molemmille rakkailleni. Sairaus nielee paljon. Te tiedätte sen. Boris jaksoi toipua, äiti ei. — Ja kun ei äiti enää minua tarvinnut, tarvitsi Boris. — Hän sai sen jälkeen kaiken, kaiken. Ja hän oli sen

tarpeessa, sillä hän oli varaton, sairas ja pienestä pitäen orpona ollut. —

Pehmeä käsi puristi taaskin omaani, ja pää painui kuin suojaa pyytäen olalleni. — Antakaa anteeksi, mutta minä olen kuin mieletön tuskasta ajatellessani että —

Minä en antanut hänen lopettaa lausetta. Pakoitin lepäämään ja annoin unilääkettä.

Vasta kun näin että meillä tuskin oli enemmän kuin kymmenen minuutin matka jälellä, herätin hänet.

Kesti ennenkuin sain hänet ymmärtämään missä hän oli. Hän oli nähnyt unta, kauheata unta. Tietysti siitä mikä kokonaan täytti hänen mielensä. Mutta heti, kun hän käsitti että todella lähenimme Pietaria tuli hän tajuihinsa, kokosi kiireisesti tavaransa ja painoi sitte käden sydämelleen kuin hiljentääkseen sen rajua sykintää.

— — — — — — — — —

— Puolituntia myöhemmin istuin Newskyn kulmauksessa vuokraamassani huoneessa kirjoittamassa pojilleni. En tietänyt varmasti, oliko toverini miehineen saapunut hotelliin, jossa heilläkin oli tapana asua, mutta olin nähnyt heidän yhtyvän asemalla ja olin senjälkeen vetäytynyt syrjään. Sitä

ennen olin kuitenkin antanut seuralaiselleni oman vakituisen osoitteeni pyytäen kirjeellisiä tietoja, ellen syystä tai toisesta saisi kuulla heistä mitään Pietarissa.

Olin juuri lopettamassa kolmatta kirjettäni, kun nakutettiin ovelleni. Tulija oli matkatoverini Tamara Mikailovna.

Hän oli kalpea ja kärsivän näköinen, mutta ulkonaisesti hän oli aivan tyyni. Kysymykseen, jonka katseeni lennätti hänelle, hän vastasi päänpudistuksella. Hän ei vielä ollut saanut aivan varmaa tietoa, mutta merkit näyttivät hyvin huolestuttavilta. Boris oli juuri mennyt tapaamaan muutamia viranomaisia. Jos oli lähdettävä, saattoi lähtö piankin olla ovella .

Mieleeni iski ajatus, että kaikki jo oli varmaa, joskin Boris Vladimirovits aikaa voittamalla tahtoi lieventää iskun ankaruutta.

Ajatukseni keskeytyi siitä, että Tamara kietaisi käsivartensa kaulaani ja suuteli minua ensin toiselle sitte toiselle poskelle. Hän tahtoi kiittää minua kaikesta. Tutustuminen minuun oli auttanut häntä läpi yön, joka ehkä muuten olisi vienyt hänet mielipuolisuuden rajalle. Boriskin oli niin kiitollinen. Hän oli kuullut kaikesta ja toivoi

ystävyydestämme paljon vastaisuudenkin varalle.

— Unipulverista teillä oli enin apua, sanoin koettaen kääntää leikiksi.

— Niin se teki hyvää. — Hän painui sohvalle viereeni. — Mutta minä näin kauheita unia. Minä olin juoksemassa virastosta toiseen. Teidän täytyy vapauttaa hänet, huusin jokaiselle. Korkea-arvoinen virkamies rähähti nauruun:

Mutta hän työnsi minut armotta ulos ovesta. Yritin toisessa paikassa: Meillä on ylhäisiä sukulaisia. He esittävät asian. He puhuvat hänen puolestaan, huusin, mutta ei kukaan kuunnellut sanojani. Ihmiset ympärilläni vain huusivat: sotaan, sotaan. Santarmi otti minua kädestä ja työnsi jyrkkiä portaita ales. Vyöryessäni tunsin tuskan hien otsallani, mutta samassa rupesi pehmeä pieni käsi pyyhkimään pois sitä. — Luulenpa melkein, että sanoin: »pikku äiti» herätessäni teidän kätenne kosketukseen.

Ennenkuin ennätin vastata hän äkkiä kavahti pystyyn. Hän oli kuullut jonkun tarttuvan ovenripaan. Sitte seurasi lyhyt

kiireinen nakutus ja miltei samassa seisoi Boris Vladimirovits huoneen kynnyksellä.

— Boris! — Se kajahti kuin hätähuuto.

— Rakkaimpani! Meidän täytyy. — Hän sulki vaimonsa syliinsä. Näin hänen pingoittuneesta kasvojensa ilmeestä, kuinka pohjattomasti hän kärsi. Mutta hän oli miehuullisen tyyni.

— Minä en voi, en voi! — Tamara oli aivan suunniltaan. — Sitäkö varten olen sinua hoitanut ja vaalinut, sitäkö varten olen taistellut melkein ylivoimaista taistelua köyhyyttä ja sairautta vastaan, että nyt terveenä jättäisin sinut Ei, ei, ei.! Tehköötkö he minut rammaksi ja sokeaksi, Sinua ei! Ja nyt juuri kun olemme päässeet niin onnellisiksi!

Hän vääntéli epätoivoisena käsiään.

— Sota ei katso onneamme. Se on pientä, kun on kysymys —

— Onko se pientä, että ihmiset rakastavat toisiaan ja taistelevat onnensa puolesta, ja että kun vihdoin ovat voittaneet —

— Vaiti, vaiti! — Hän nosti kädet korvilleen. — Ole suuressa rakkaudessasi voimakas niinkuin ennenkin!

— Ennen sitä kysyttiin sitä varten, että pelastaisin sinut, nyt —

— Älä puhu. Sotaan lähtevä ei saa ajatella!

Silloin viskautui Tamara miehensä kaulaan. — Minun ainokaiseni, — minun rakkaani.

Boris siveli vaimonsa hiuksia miltei äidillisen hellästi. — Sinä olet kantanut ja kärsinyt paljon minun tähteni. Kanna nytkin. — Hänen äänensä värisi. — Ole luja — rakkautemme tähden.

Heidän puhellessaan olin huoneeni perältä koettanut vetäytyä yhä enemmän ovelle päin. Mutta ohi kulkiessani en voinut olla näkemättä miten Boriksen sanat vaikuttivat Tamaraan. Hän oikaisihe silmänräpäyksessä. Väreily kasvoilla lakkasi, ja sijalle siirtyi riittyvän järvenpinnan jähmettynyt tyyneys.

— Milloinka on lähdettävä.

— Tämän viikon lopulla.

Tamara seisoi hetken kuin kivettyneenä. Sitte hän sanoi harvakseen. — Tavarasi on heti saatava kuntoon.

Mutta silloin murtui Boris Vladimirovitsin voima. He painuivat itkien toistensa syliin.

Minä suljin oven.

II.

Samana iltana matkusti Tamara miehineen kotiin. Erotessamme Boris uskoi vaimonsa erityisesti äidilliseen huostaani, ja minä puolestani lupasin heille molemmille tehdä voitavani keventääkseeni sitä surun taakkaa, joka niin raskaana painoi heitä. En siitä syystä hämmästynyt kirjettä, joka muutaman viikon kuluttua toi minulle hartaan pyynnön saapua nyt niin tyhjänä olevaan kotiin.

Huolimatta kaikesta, mikä oman suuren suruni johdosta täytti mieleni, täytyy minun tunnustaa, että suurella uteliaisuudella odotin tapaamistamme ja vaikutusta, minkä Tamaran koti tekisi minuun. Olin hänen puheistaan ymmärtänyt, että heillä oli ollut paljon taloudellisiakin huolia, sentähden hämmästyin saapuessani palstatilalle rakennettuun erittäin kauniiseen kotiin.

Tamara oli itse ollut asemalla minua vastassa. Hän huomasi hämmästykseni, ja

se näkyi ilahduttavan häntä kuten edelliselläkin kerralla hänen ulkomuodostaan lausumani kiitos. Hän kuljetti minua paikasta toiseen, näytti, esitteli ja kertoi. Hän oli niin iloinen ja huvitettu kaikesta, että vähällä olisin erehtynyt uskomaan sitä tulisesti rakastavaa naista, johon luulin tutustuneeni hetkellisten ja herkkien tunteitten lapseksi. Monet pikku seikat osottivat kuitenkin, ettei niin ollut. Ilon alla, jota Tamara tunsi, piili muutakin kuin iloa vanhojen, kauniiden huonekalujen omistamisesta. Ja kun vähitellen pala palalta pääsin tutustumaan koko kodin historiaan, ymmärsin itse miten paljon nuo niin kutsutut »kuolleet» kapineet puhuivat.

Suurin osa kodin irtaimistosta oli kasvattisedän perintöä. Mutta tavarat olivat Tamaralle erityisen rakkaat siksi, että ne alkujaan olivat olleet hänen äitinsä isoäidin, jonka kodissa äiti oli viettänyt sekä lapsuutensa että nuoruutensa. Jo Tamaran äiti oli aikoinaan iloinnut sitä, että hän uudelleen joutui hänelle rakkaaksi käyneeseen ympäristöön. Ja nyt oli kaikki lopulta joutunut hänen tyttärelleen.

— Elämän vaiheet ovat monesti yhtä mutkikkaat ja yhtä hämmästyttävät kuin

ihmissydämen salaisuudet, huomautti Tamara. Sitte hän kääntyi puhumaan muusta.

Kaikki se mitä he itse yhdessä Boriksen kanssa ja omin varoin olivat ostaneet, oli hänelle erityisen rakasta. Siihen liittyi lukemattomia pikku muistoja, muista vähäisiä, heille suuriarvoisia ja rakkaita. Kaunis itaalialainen voittoa kuvaava marmoriveistos, joka seisoi laudakolla Tamaran kirjoituspöydän yläpuolella kiinnitti erityisesti huomiotani. »Voitto» oli Boriksen lahja Tamaralle. Se oli aluksi enne, sitte kuva hänen rakkautensa suuresta, voitokkaasta taistelusta.

Ymmärsin, että tuo taistelu Boriksen sairauden ja hänen toisten tähden kärsimiensä tappioiden vuoksi taloudellisestikin oli ollut hyvin kovaa. Sitä ajatellen lausuin ihmettelyni siitä, että kasvattisetä, joka myöhemmin jätti koko omiasuutensa heille, ei heitä silloin auttanut.

Tamara hymähti.

— Siinähän ne ovat nuo odottamattomat sekä elämän että ihmissydämen käänteet! — Vaikka olisin ollut sedän oma lapsi, en olisi voinut odottaa itselleni penninkään perintöä, — en ainakaan naituani Boriksen. Olin jo lapsena liian itsepäinen ja itsenäinen

ollakseni ukolle mieliin. Mutta kun lisäksi naimisiin mennessäni en katsonut helisevää nimeä, en valta-asemaa tai varoja, vaan otin köyhän, nuoren miehen, jota rakastin, ei hänen suuttumuksellaan ollut rajoja. Hänellä oli itsellään poikapuoli. — Miniäkseen hän ei kuitenkaan olisi minua tahtonut. Isä ja poika elivät kuin kissa ja koira. Mutta hän halusi luullakseni jonkinlaista kostoa. Ja tiedättekö, mitä hän teki? Olin kuten tiedätte hankkinut itselleni ansiotyötä. Säästelin rahojani kuin saita tarpeen tullen käyttääkseni niitä äidin ja Boriksen hyväksi. Boris oli näihin aikoihin yhtenään sairas. Olin saanut hänet toimitetuksi kuuluisaan parantolaan Dresdenin läheisyydessä. Sinne aijoin, hänelle ja itselleni iloksi, matkustaa joulua viettämään. Mutta arvatkaa, miten kävi?

Tamara nousi ja rupesi kiivaasti astumaan lattiata pitkin. Näytti siltä kuin pelkkä muisto olisi häntä vieläkin järkyttänyt.

— Kun aloin puhua matkastani, jatkoi hän, oli setä huonolla tuulella erään vastasaapuneen hänen poikapuolensa maksamattoman laskun tähden.

— Vai on sinulla rahaa? Oikeen ulkomaanmatkoihin! — Setä viskasi laskun pöy-

dälle eteeni. — Olen minä maksanut siksi paljon sinun puolestasi, että sinäkin kerran voisit maksaa jotain minun puolestani! — Hän katsoa tiirotti minuun toinen silmä ummessa. — Saakoon kiitollisuuskin sijansa!

Katsoin hätäytyneenä äitiin. Hän oli aivan kalpea, ja katseessa oli rääkätyn kärsivä ilme. Mutta samalla näin siinä rukouksen.

— Saakoon kiitollisuuskin sijansa, sanoin ja viskasin uudet sataruplaiset pöydälle sedän eteen. Sitte kiiruhdin huoneeseeni, viskauduin vuoteelleni ja tukin suun päänaluksellani, jottei äiti kuulisi kuinka itkin.

Tamara nousi kohentamaan takkavalkeata. Näin että hänen kasvonsa hehkuivat — Joulu ei tuntunut joululta sinä vuonna. Mutta sitäkin sain katua, lisäsi hän hiljaa. — Seuraavana vuonna oli äiti poissa.

Käänsin puheen toisaalle. Kaikki mikä liikutti Tamaraa tuntui myöskin kuluttavan häntä. Ja entisyysmuistot näkyivät poikkeuksetta järkyttävän hänen mieltään. Olin siitä syystä hyvilläni saadessani etsimättömän puheenaineen perheen vanhasta Sanjasta, joka venäläisen palvelusväen tavoin palvovasti ja uskollisesti kuin koira näkyi

rakastavan isäntäväkeään. Tiedustelin Sanjan aikaisempia vaiheita ja huomasin arvanneeni oikein. Sanja oli kasvavana tyttönä palvellut Tamaran isoäidillä, naimisiin jouduttuaan eronnut perheestä, mutta leskenä palannut Tamaran äidin luo. Mitättömästä palkasta hän oli seurannut Tamaraa tämän kotiin uskollisesti jakaakseen hänen kanssaan sekä hyvät että pahat päivät. Sanjan pojista oli kaksi jo kaatunut sodassa, kolmas samoin kuin nuori pojanpoika olivat rintamassa.

Hyvä tarkoitukseni ei tällä kertaa auttanut minua pitkälle. Kohta, kun Sanjan tarina oli kerrottu, luistivat Tamaran ajatukset takaisin hänen omiin kokemuksiinsa.

— Köyhyydessä on jotain kauheaa, puhkesi hän puhumaan, jotain paljon, paljon pahempaa kuin se, ettei ole rahaa silloin kuin pitäisi olla. Köyhyys alentaa ihmistä hänen omissa ja toisten silmissä. Se määrää hänen suhteensa koko hänen ympäristöönsä. Se on kova, aina kiduttava puristin.

Koetin vastustaa, tai ainakin lieventää hänen sanojaan. Mutta hän ei antanut minulle suunvuoroa: — Minä tiedän sen. Minä olen sitä kokenut. — Hän puhui etäältä entisyydestä juureutuvalla kiihkeydellä.

— Tietäisitte miten kovaksi ja katkeraksi kävin noina takavuosina! Tunsin rahan arvon niin kipeästi, että loittonin lähimmäisistäni. Pelkäsin tuttavia, jotka mahdollisesti pyytäisivät lainaa. Pelkäsin köyhiä. He ehkä kerjäisivät tai varastaisivat meiltä. — Kerran hädissäni läksin pyytämään apua setä-ukolta, huolimatta siitä, että välimme äidin kuoleman ja minun naimisiin menoni jälkeen kokonaan oli rikkoutunut. Tulin sopimattomasti, huomasin sen. Mutta en uskaltanut kääntyä takaisin. Boris oli taaskin vuoteessa ja viikon kuluessa lankesi kaksi vekseliä maksettavaksi. Niin huolettomasti kuin mahdollista viskasin siksi heti tervehdittyäni tulemaan: setä, onko sinulla rahaa lainata?

Ukko rähähti tavanmukaiseen nauruunsa. — Vai rahaa! Olisit ajatellut rahaa silloin kun otit miehen! Johan minä sanoin.

— Sinä muistutit minulle, että olin jalosukuinen. J a l osukuinen ottaa sen jota rakastaa.

— Ja elää rakkaudellaan!

— Elää rakautensa voimassa — työllään. Hyvästi setä! — Minä lennätin oven kiinni.

— Siinä annettiin niinkuin ennenkin sana

sanasta. Kova oli kovaa vastassa. Mutta seuraavana päivänä sain nimettömän rahalähetyksen, joka auttoi minua suuresta hädästä. Ja kun lopuksi sain tämän suuren perinnön, liikutti se minua syvästi. Se oli ehkä sittekin uskollisen rakkauden palkka, jonka naisen uskottomuudesta katkeroittunut mies jätti jälkeensä.

Katsoin seinälle, missä Tamaran muitten sukulaisten joukossa kasvatti-sedän kuva riippui. Tarkastin tuota terävää, aatelista kotkannenää, josta Tamara oli maininnut ja suuta, joka niin helposti vääntyi pilkkanauruun. Toisenlaisissa oloissa olisi se ehkä hymyllyt hyvää, kaunista hymyä. Näin paljon mahdollisuuksia noissa kasvoissa. Mutta näin että niissä piilevä hyvä oli tullut tukahutetuksi.

En voinut olla ajattelematta poikiani. Nyt kun he yhtenään olivat katsomassa kuolemaa silmästä silmään, en voinut muuta kun tuhlailla heille äidinrakkauttani. Mutta tavallisissa oloissa olin ollut vaativa äiti. En mielestäni kyllin ankarasti voinut heille teroittaa sitä, että jok'ainoassa elämän kokemuksessa, oli se vähäpätöinen ja arkinen tai ratkaisevan tärkeä, tarjoutui porras sekä ylöspäin että alaspäin.

Katsellesani vanhuksen seinällä riippuvaa kuvaa iloitsin ankaruudestani. Mutta samalla kävi minun sääli tuota vanhaa, yksinäistä miestä. Tamarakin näkyi tuntevan samaa, sillä hän jatkoi äkkiä:

— Kunpa setä olisi aavistanut, miten suunnattoman suuresta taakasta hän meidät vapautti! Boris pääsi veloistaan, saimme tämän kodin ja »last but not least» kävi Borikselle mahdolliseksi erota sotaväestä ja siviilimiehenä asettua tänne maalle.

Hän painui hetkeksi muistelmiinsa. Hänen herkistä kasvoistaan näin, etteivät ne olleet yksinomaan valoisaa laatua. Huomasin senkin, että hän pari kertaa aikoi sanoa jotain. Mutta lopuksi hän ainoastaan huomautti:

— Kun viime sota idässä syttyi, tulimme erehdyksen kautta siihen käsitykseen, että Boriksen oli lähdettävä rintamaan. Siitä asti oli hartain toivoni saada hänet toiselle alalle. Ja se toivo toteutui puolitoista vuotta sitte sedän testamentin kautta.

Vasta puolitoista vuotta takaperin!

Kun ajattelin, miten suuret heidän vaikeutensa olivat olleet ja miten lyhyt se aika, jona he olivat saaneet nauttia turvatusta

onnesta, ymmärsin paremmin kuin koskaan Tamaran hillitöntä tuskaa.

Katseeni etsi pöydän yläpuolella iltahämyssäkin loistavaa »Voittoa». Sen kasvoilla heijastui autuasta, yliluonnollista riemua. Se ei kuvannut voittoa, jonka jalkoihin joukot sortuvat. Tämä »voitto» oli sekä syvempää että korkeampaa. Mutta läpikuultavuudesaan hauraana, helposti särkyvänä kuin mainen onni seisoi se jalustallaan.

Tunsin katseeni kostuvan. — Rakas lapsi, — (Vaikka ero ijässämme ei ollutkaan aivan suuri, käytin tätä nimitystä sydämeni suurimman hellyyden ilmaisijana) — koko sydämestäni olisin suonut teille pitempää onnen aikaa!

Hän pyyhkäisi hätäisesti kyyneleen silmästään,. Niin pitempää, pitempää, sitähän he olivat toivoneet. Mutta tuo lyhytkin aika oli antanut äärettömän paljon. Eivätkä he noita takavuosiakaan olisi antaneet pois, jälestäpäin ei ainakaan. Niiden aikanahan he olivat saaneet osoittaa, jaksoivatko elämässä toteuttaa mitä sanoin olivat luvanneet. Jo kihlausaika oli ollut siksi vaikea, että he hyvin tiesivät naimisiin mennessään lähtevänsä raskaalle taipaleelle. He olivatkin tälle taipaleelle vihkiytyneet tavalla,

joka heille merkitsi paljon enemmän kuin ne menot, jotka heidän hääpäivänään sitä seurasivat. Juuri ennenkuin läksivät kirkkoon he käsi kädessä toistivat ne sanat, joita he aina olivat ihailleet, Gloryn lupaukset John Stormille: otan sinut — — rakastaakseni ilossa ja murheessa, rikkaudessa ja köyhyydessä, terveyden ja sairauden päivinä — — kunnes kuolema meidät eroittaa.

— Anna Petrovna, minkä pappi juhlatilaisuuksissa sanoo se jää helposti ulkopuolelle meitä itseämme, mutta kun sitä näin, ei huumauksen hetkenä vaan tyynesti silmä silmässä, käsi kädessä lupautuu toisilleen, ei senlaista lupausta helposti rikota.

Hän nousi, kohotti taas käsivartensa ylöspäin niinkuin hänellä oli tapana tehdä etsiessään ilmausta lausumattoman voimakkaille tunteille ja kuiskasi: — Me sanoimme usein, usein niin. Vaikeina hetkinä otimme toisiamme kädestä ja toistimme: ilossa ja murheessa — kunnes kuolema meidät eroittaa. — Ne sanat olivat ensimäisemme tässäkin kodissa.

Tamara oli tähän asti pysynyt hämmästyttävän tyyneenä, mutta viime sanat ja niiden herättämät muistot kävivät hänelle yli-

voimaisiksi. Hänen äänensä murtui, ja kuin häveten liikutustaan syöksyi hän huoneesta. Näin että hän vapisi pidätetystä itkusta.

Koetin tästäpuoleen huolellisesti välttää kaikkea mieltäliikuttavaa. Tamara oli mielestäni hyvin heikko, joskaan hän ei itse kiinnittänyt huomiota siihen. Jokapäiväinen posti säännöllisine sanomalehtitietoineen sekä usein sotarintamasta saapuvine tervehdyksineen toivat myöskin tarpeeksi mielenliikutusta. Koetimme siitä syystä viettää niin rauhallista ja ymmärtäväistä elämää kuin kahdelle meidän asemassamme olevalle oli mahdollista. Teimme kävelymatkoja yhdessä, lueskelimme, ja ennenkaikkea kirjoitimme usein ja pitkältikin rakkaillemme. Minulla oli kolme, joille kirjoittaa, hänellä vain yksi, mutta luulen, että hän kirjoitti yhtä paljon kuin minäkin. Hänellä oli tapana kirjoittaa kaksi kirjettä samaan postiin, toisen pitkän »luettavaksi kun sinulla on aikaa», toisen lyhyen, jossa oli vain sydämellinen »hyvää huomenta» tai hyvää yötä». Eräs tällainen tervehdys sattui kerran käteeni ja tulin sen lukeneeksi ajattelematta mitä tein. Toisella sivulla näin: Hyvää huomenta armaani! Rakkauteni panssari peit-

täköön sinut tänään! toisella: Nuku hyvin rakkaimpani. Minäkin koetan nukkua — käsi sinun kädessäsi kuten ennen. Se rauhoittaa.

Ymmärsin miten paljon sisältyi tähän tervehdykseen, sillä Tamara oli kerran tullut kertoneeksi, että heillä oli tapana illoin nukkuessaan ja öisin herätessään tarttua toinen toisensa käteen tunteakseen, että he yhä omistivat toisensa.

Sekä häpeissäni että liikutettuna pistin tervehdyksen takaisin salkkuun, josta se oli pudonnut, ja kiiruhdin etehiseen, jossa Tamara odotti minua yhteiselle kävelylle. Hän oli tänään entistäkin enemmän virkistyksen tarpeessa, sillä ensi kertaa oli kulunut lähes kaksi viikoa hänen saamatta sanaakaan Borikselta.

En tiedä miten pitkälle oleskeluani Tamaran kodissa olisi jatkunut, ellei odottamaton tiedonanto vanhimmalta pojaltani äkkiä olisi sitä keskeyttänyt. Nuorimpani oli vakavasti, joskaan ei hengenvaarallisesti sairastunut ja oli tulossa kotiin hoidettavakseni. Sähkösanoma tuli illalla. Seuraavana aamuna matkustin.

Suurin osa yöstä meni meiltä keskusteluun. Huolimatta sähkösanoman rauhoittavasta sävystä, olin järkytetyssä mielentilassa. En voinut ajatella nukkumista, eikä Tamarakaan suostunut jättämään minua yksin. Hän tilasi juuri ennen toisten maata menoa meille valkeata uuniin, (kevään tulosta huolimatta oli ilta nimittäin kolkko) ja sydänyön aikana hän itse valmisti meille teetä.

Tähän asti olin minä vanhempana ja vahvempana koettanut tukea ja lohduttaa häntä. Nyt hän teki sitä minulle. Tähän asti olin minä häntä puhuttamalla koettanut keventää hänen kuormaansa, nyt kohdistui keskustelumme kokonaan poikiini ja minuun. Vuoromme olivat vaihtuneet. — Ainoastaan kerran luiskahtivat Tamaran ajatukset sanojeni johdosta hänen omaan kohtaansa.

Tamara oli juuri kantanut höyryävän samovaarin pöydälle. Hänen siinä askarellessaan emäntähommissa, seurasi katseeni hänen kauniin, jalomuotoisen kätensä liikkeitä. En voinut olla ajattelematta kaikkea sitä uskollista, uupumatonta työtä, jota nuo kädet olivat tehneet. Äidinsydämessäni he-

räsi ehdottomasti ajatus: kumpa poikanikin kerran saisivat tuollaisia vaimoja!

Lausuin kai ajatukseni ääneen, sillä Tamaran kasvoille lehahti sama ilon ilme, jonka ennenkin olin niissä huomannut kehuessani häntä ja hänen kotiaan. Siinä ei ollut kiitokseen kipeän itseensätyytyväisyyttä, vaan paremmin työssä uupuneen tekijän kiitollisuutta eteenpäin kannustavasta sanasta.

Emme puhuneet asiasta sen enempää. Mutta minä ajattelin itsekseni miten oivallinen, ihmisten sisäisen arvon mittaaja koetuksen ja murheen aika on. Nykyinenkin hätä nostatti joukottain maani naisia rakkauden suuriin, itseään unohtaviin tekoihin. Toiset taasen iloitsivat entistä upeammista puvuista ja entistä kimaltelevimmista kalleuksista.

— Tamara, sanoin äkkiä, oletko tullut ajatelleeksi, että naisemme nykyään joko kamppailevat sydämessään suuri rakkaus ja suuri tuska tai iloitsevat entistä koreammista helyistä.

— He eivät koskaan ole rakastaneet, sanoi hän yksinkertaisesti. Sitte hän kaasi teetä laseihimme.

Kukaan ei meistä jatkanut puhetta. Yön hiljaisuus vallitsi ympärillämme. Samovaari pöydällä vain puhisi hiljakseen ja keittiön puolelta kuulin kuin tukahutettuja nyyhkytyksiä Vanha Sanja itki poikiaan.

Seuraavana aamuna saattoi Tamara minut asemalle. Vielä junan astimella hän suuteli minua kiittäen kaikesta mitä olin ollut hänelle hänen suuressa surussaan. Sitte juna vihelsi ja meidän tapaamisemme oli päättynyt.

III.

Runsaasti kaksi kuukautta sain pitää poikani luonani. Huolimatta hänen haavastaan ja siitä, että meillä oli kaksi rintamassa, oli se onnellinen aika. Ainoa mikä teki minut levottomaksi oli, etten saanut tietoja Tamarasta. Heti alussa sain kirjeen, ja kohta sen jälkeen toisen, sitte ei enää sanaakaan. Oli kuin yhteys välillämme kokonaan olisi katkennut.

Heti poikani uudelleen lähdettyä rintamaan, päätin matkustaa Tamaran luo. Ennenkuin ennätin toteuttaa aiettani, sain kuitenkin häneltä omituisen elon merkin. Postissa saapui kirje, jonka kuoreen minulle outo ja nähtävästi tottumaton käsi oli kirjoittanut nimeni. Sisällä löytyi paperinkaistale (ei kirje), johon Tamara selvällä, voimakkaalla käsialallaan oli kirjoittanut:

»Astun yksin tyhjissä huoneissani. Tukkani on käynyt valkeaksi, ja kasvoihini on suru uurtanut syvät vakonsa. Olen par-

haissa voimissani olevasta naisesta muuttunut vanhaksi. Käteni vapisee kuin vanhuksen. Astuntani on raskasta.

Joskus vain selkäni äkkiä suoristautuu, katse kohoaa ja joustavuus palaa jäseniini. »Hän v o i vielä tarvita minua», se ajatus tuo minulle vielä sitä tarmoa ja voimaa mitä minulla oli ennen vanhaan hoitaessani sairastavaa armastani.

Mutta j o s hän vielä tarvitsee minua, minkälaisessa tilassa onkaan hän silloin? Ehkä kädettömänä, jalattomana tai sokeana!

Anna Petrovna, kahteen kuukauteen en ole saanut vähintäkään tietoa hänestä. Ja juuri tänä aikana ovat taistelut riehuneet hurjimmillaan. Joukkoja kaatuu. Toisia vangitaan. Toiset katoavat teille tietymättömille. Ja näiden joukossa on hän.

Viime viikkojen epävarmuus on minua kuluttanut enemmän kuin aikaisemmin pelko ja jännitys. Ennen sain toki tietoja hänestä. Ja sain kirjoittaa, milloin pitkälti valvoessani öisin, milloin lyhyitä pikku tervehdyksiä, jotka kuitenkin merktisivät paljon hänelle, mutta nyt, — nyt on sekin lohdutus minulta riistetty.

Eräs upseeri toi minulle, ystävällistä kyllä, tietoja taistelusta, jossa Boris katosi.

Hänen ollessaan meillä pysyin pystyssä. Olen oppinut hillitsemään itseäni. Mutta kun hän oli lähtenyt, löysi Sanja minut etehisen lattialta.

Olen ollut hyvin heikko sen jälkeen. Lääkäri sanoo sydäntäni kovin huonoksi. Mutta näkyyhän tuo sydänparka kestävän paljon.»

Minulle ei sanaakaan päätökseksi.

Joka tapauksessa sain tästä sen tiedon, että Boris oli kadoksisa. Tamara itse oli varmaan joko sairas tai niin kokonaan murtunut, ettei hän jaksanut kirjoittaa.

Päivän kuluttua olin matkalla. Kukaan ei tietänyt tulostani, joten vain otin hevosen asemalta ja kiiruhdin eteenpäin.

Nähtävästi huomasi vanha Sanja minut keittiön ikkunasta. Hän tuli juosten pihalle vastaani, siunaili tuloani ja kertoi Tamaran olevan vuoteessa. Hän oli viikon päivät ollut kuumeessa, jonka syytä ei tiedetty.

Tamara nukkui tai oli ainakin jonkinmoisessa horrostilassa astuessani huoneeseen. Kun hän avasi silmänsä, ei hän aluksi minua tuntenut, mutta sitte tarttui hän äkkiä käteeni ja painoi sen sanaakaan sanomatta huulilleen. Näin suurten kyynelten vierivän hänen poskipäitään pitkin.

Sanjalta kuulin, että Tamara päivä päivältä oli käynyt yhä vaiteliaammaksi ja heikommaksi, kunnes viimein joutui vuoteeseen. Hänellä ei enää ollut sielun eikä ruumiin voimia edes puhuakseen surusta, joka häntä kalvoi.

Olin yöt päivät hänen vuoteensa ääressä, vaikkei minua siinä oikeastaan tarvittu. Tamara makasi tavallisesti silmät puoli-ummessa jonkinmoisessa horrostilassa tai hereillä ollessaan puhumattamona eteensä tuijottaen. En uskaltanut paljon häntä puhuttaakaan. Se tuntui rasittavan häntä.

Mutta eräänä yönä heräsin kepeästä unestani siitä, että Tamara äkkiä ja voimalla kohoutui istumaan.

— He vievät minun lapseni, oman pienen lapseni.

Jouduin niin ymmälle, etten saanut sanaakaan sanotuksi. En ollut edes selvillä siitäkään, puhuiko hän kuumehoureissa vai unissaan.

— Ei, ei, hän ei palaa enää. — Hän painui voihkien takaisin vuoteelle. — Se vie hänetkin, ihan niin kuin lapsen.

— Kuka, kysyin varovaisesti.

— Sota, mutisi hän tuskin kuuluvasti ja ummisti silmänsä.

Minä en saanut ajatuksistani sitä, mitä olin kuullut. En suorastaan tahtonut tiedustella, mutta kerran mainitsin kuin ohimennen Sanjalle, että hänen emäntänsä oli houraillut pienestä lapsesta.

— Lapsesta? Sanoitteko pienestä lapsesta? — Hän lysähti kokoon äkillisestä mielenliikutuksesta ja rupesi itkemään. Sitte se tuli kerrotuksi vähin erin. Rouva oli yhteen aikaan ruvennut valmistelemaan pieniä, pehmoisia vaatekappaleita. Hän oli iloinen kuin leivonen siihen aikaan. Jalka nousi niin kepeästi, että olisi luullut hänen ihan nuortuneen, ja työtä tehdesään hän aina hyräili. Mutta sitte syttyi sota idässä. Rouva säikähti kovasti erästä erehdyttävää huhua. Yhdessä miehensä kanssa hän kuitenkin läksi Pietariin, ja sillä tiellä viipyivät he kuukauden. Palatessaan ei rouva enää laulanut. Ne pienet valkeat ja ruusunpunaiset vaatekapapleet hävisivät kuin itsestään, eikä kukaan koskaan uskaltanut viitatakaan koko asiaan.

Sanja oli aivan kyyneltensä vallassa kertoessaan tästä. Paljon hän oli itkenyt sekä lastensa että lastenlastensa tähden, mutta hän ei sittekään olisi tahtonut vaihtaa osaa rouvan kanssa. Sen hän kuiten-

kin oli tietänyt jo edeltäkäsin, että surua tai kuolemaa siitä tulee. — Ihminen ei saa olla liian onnellinen. Ja rouva oli niin autuaallisen iloinen.

Luulen melkein, että katseeni painui kuten syyllisen katse, kun tämän jälkeen astuin Tamaran vuoteen ääreen. Tunsin olevani varas. Olin varkain saanut osaa ihmiselämän huolellisesti kätketystä salaisuudesta, haavasta, joka aristi katsettakin.

— — — — — — — —

Oltuani pari viikkoa Tamaran luona, hän vihdoin pääsi kuumeestaan. Mutta voimat eivät ottaneet palatakseen. En tietänyt mitä tehdä, kun odottamatta sain apua niistä suurista, maailmaa järkyttävistä tapauksista, jotka pohjaltaan olivat sekä Tamaran sairauden että koko tutustumisemme syynä.

Venäjä ja Saksa rupesivat vaihtamaan sotavankia, ja tieto siitä vaikutti Tamaraan kuin puhallus sammuvaan hiillokseen. Hän rupesi silminnähtävästi toipumaan.

Joka päivä puhuimme hänen voimistumisestaan. Siitä nimittäin riippui, milloin voisimme matkustaa. Tamara tahtoi niin pian kuin suinkin päästä Pietariin, ollakseen jos mahdollista, Borista vastassa, jos hän palaisi.

Ihmeteltävä muutos oli tapahtunut Tamarassa. Hänen entinen tulisuutensa näytti palanneen. Hänellä oli taas tarve puhella, ja hän kertoi kuten ennenkin minulle iloksi ja itselleen mielen kevennykseksi kaikenmoisia pikku piirteitä Boriksen ja omasta elämästään. Eräänä iltana, kun maata pannessani luulin hänen jo nukkuneen ja sammutin lampun hämmästytti hän minua pyytämällä, että sytyttäisin sen uudelleen ja toisin aivan hänen viereensä. Hän nukkui levollisemmin kun oli valoisaa.

— Oletko nähnyt, miten omituinen pikku lamppu tämä on? Se oli äidin, ja se on seurannut minua siitä asti, kun elämäni suuri taistelu alkoi. Sen ääressä valvoin yöni milloin Borista hoitaessani, milloin ansiotyössä. Se on minusta aivan kuin osa itseäni ja omaa elämääni. Se hyriseekin niin kotoisen hauskasti. Minulle se aina on hyrissyt elämän tunnussanoja: »rakastaakseni ilossa ja murheessa, terveyden ja sairauden päivinä, kunnes kuolema meidät eroittaa.»

Hänen kasvoilleen levisi surunvoittoinen, mutta sittekin sisäistä tyydytystä todistava ilme, ja hiljaa kuin väsynyt lapsi painoi hän päänsä päänaluselleen.

Hetken kuluttua oli hän nukahtanut lamppunsa hyrinään.

— — — — — — —

Jokapäiväisen ohjelmamme tärkein kohta näihin aikoihin oli pieni kävely ensin huoneissa, sitte kartanolla. Tamaran täytyi ennen matkaa sekä vahvistaa että koetella voimiaan.

Kerran hän määräsi, että matka-arkku oli tuotava hänen huoneeseensa. Hän tahtoi vähitellen ruveta kokoamaan tavaroitaan siihen. Muutamat vaatekappaleet asetettiin kohta pohjalle. Sitte hän avasi kirjoituspöytälaatikkonsa.

— Etpä arvaa, mitä tässä on? — Hän otti esille pienen, kirjoitusvihkoa tahi käsikirjoitusta muistuttavan käärön, sylkitteli sitä hetken sylissään kuin pientä lasta ja laski sen sitte hellävaroin matka-arkkuun.

— Siinä on koko eletty elämäni, — rakkauteni mosaikkia, — koottuna Borikselle.

Hän oli niinä toivottoman pitkinä päivinä ja öinä, jolloin hän ilman minkäänmoista tietoa Boriksesta ja ilman muuta seuraa kuin vanha Sanja, ruvennut kirjeistä ja muistiinpanoista kokoamaan kuvaa elämänsä taistelusta ja rakkaudesta. Siinä oli kirjeitä hänen lapsuusaikansa läheisimmältä

ystävältä, jonka kautta hän tutustui Borikseen, vieläpä Tamaran omia tälle ystävälle kirjoittamia kirjeitä, joissa hän kuvasi kihlaustaan ja sitä seuraavaa aikaa. Ystävätär oli Tamaran häitten jälkeen lähettänyt ne takaisin »säilytettäväksi lasten ja lastenlasten iloksi». — Tamara toisti sanat ilman pienintäkään, hänen sisimpänsä arkaa salaisuutta ilmaisevaa äänen värettä.

Paitsi näitä nuoruusaikaa koskevia kirjeitä, oli siinä vielä sellaista, jota Tamara niinä pitkinä öinä, jolloin hän mielensä viihdykkeeksi järjesti kokoelmaansa, oli kirjoittanut, kun ei voinut Borikselle osoitettuun kirjeesen purkaa sisintään. Täten olivat kai syntyneet myöskin ne rivit, jotka minä olin saanut häneltä. Hän ei itse tietänyt mitään niiden lähettämisestä. Sanja oli saanut paperin käsiinsä Tamaran sairastaessa, kirjoituttanut osoiteeni renki-Petjalla, joka oli kirjoitustaitoinen, ja sitte toimittanut postiin. »Kutsuakseen minua rouvan luo», sen hän sanoi suoraan.

— Niin, niin, sanoi Tamara kokoelmaansa selaillen. — Siinä on paljon aukkoja, etenkin keskellä. Me emme kirjoittaneet paljon toisillemme, kun melkein aina olimme yhdessä. — Hän nousi, meni kirjoitus-

pöytänsä luokse ja jäi siihen »Voittoaan» katselemaan. — Mutta alkuna on nuoruusvuotemme ja tutustumisemme, loppuna yölliset, tuskani ja rakkauteni sepittämät kirjeet, keski-osana yhdessä eletyt vuodet, joita ei kuvata eikä tarviskaan kuvata.

Hän painui äkkiä vuoteelleen. Hengitys kävi hätäiseksi ja huohottavaksi, ja kun kumarruin hänen puoleensa, puristi hän kättäni kuin suuressa ruumiillisessa tuskassa.

Levottomana rupesin vaatimaan puhelua lähikaupungin lääkärille. Mutta hän esteli. Kaikki oli muka ohi, ja kaikki oli hyvin. Hän oli ainoastaan vähän heikko tautinsa jälkeen.

Minä joudutin häntä levolle, mutta hän oli hämmästyttävän virkeä pitkin iltaa. Vielä vuoteessakin innostui hän kertomaan häistään. Hän tuli juuri nyt erityisen elävästi niitä muistaneeksi erään kokoelmassa olevan kirjeen johdosta. Hääpäivänä oli ystävätär Maruscha Pavlovna äkkiä ottanut häntä vyötäisiltä, likistänyt rintaansa vasten ja huudahtanut: — Kuinka sinä säteilet, Tamara! Sinä olet kauniimpi kuin koskaan. — Ja sulhasesi samoin, oikein ylevän kaunis! Mutta hän on niin kalpea, aivan kuin hän pelkäisi vastaanottaa sinun suurem-

moista lahjaasi. — Suuremmoista lahjaa? — Minä en ymmärtänyt. — Eikö se ole suuremmoista, että sinä nuori, kaunis, ihminen sitoudut köyhän miehen hoitajaksi En minä vain sitä tekisi, en. — Mutta minä sittekin melkein kadehdin teitä, lisäsi hän nauraen, ehkä itsekin tuntien, että oli puhunut tyhmästi.

Minä hymyilin, asetuin Tamaran vuoteenlaidalle ja suljin hänet syliini.

— Minä näen vieläkin tuota hääpäiväsi säteilyä kasvoillasi. Mutta minäkin sanon: kauniimpana kuin koskaan.

— — — — — — —

Pelkäsin, että mielenliikutus olisi heikontanut Tamaraa. Mutta hän oli seuraavana päivänä virkeämpi kuin edellisenä. Samoin sitä seuraavana. Viikon kuluttua pääsimme iloksemme lähtemään.

Niin iloinen kuin Tamara olikin lähdöstämme, oli sillä sittekin erohetken haikeutta. Kuin hyvästellen kulki hän huoneesta toiseen viipyen siellä täällä rakkaitten muistojen pidättämänä. Kun hän viimeisen kerran painoi kotinsa oven kiinni, näin hänen katseessaan ajatuksen: h ä n e n kansaan tai ei koskaan.»

Kyyneltensä vallassa syleili vanha Sanjaemäntäänsä, ja kun ajoimme kylän läpi, huiskuttivat sekä pesijätär Natascha että räätälin vaimo Nastja Nikolajevna meille kotinsa kynnykseltä viime hyvästit. Heilläkin oli miehensä ja poikansa rintamassa, ja he tiesivät mitä matkamme tarkoitti.

Olimme jo etukäteen tilanneet itsellemme samat huoneet, joissa olimme asuneet ensi tutustumistamme seuraavana päivänä. Koetimme joka suhteessa asettaa olomme niissä niin mukavaksi ja kodikkaaksi kuin mahdollista. Tamara etenkin näkyi käsittävän, että hänen suurin tehtävänsä oli vahvistaa ja säästää itseään. Voisihan Boris palata.

Mutta niin ylläpitävä kuin tämä toivo olikin, sisältyi siihen samalla suunnaton pelko. Se oli ollut selvillä meille ennenkin, mutta sen järkyttävä todellisuus kävi meille yhä selvemmäksi joka kerralla, jolloin äärimmäisyyteen saakka jännitetyin mielin seurasimme Suomen kautta palaavien sairasjunien ruhjoutuneita matkaajia.

Siinä sokea kulki jalattoman opastamana, siinä jalaton tukea etsien nojasi kädettömän olkapäähän. Paareilla kannettiin kelmeitä,

taudin ja sotavankeuden näännyttämiä, usein lisäksi avuttomasti ruhjottuja olentoja.

Silloin tällöin tarttui Tamara hätäisesti käteeni. Missä? Ja minkälaisena?, kysyi katse tuskaa täynnä.

Tunsin miten suuresti se mitä näimme, kulutti minua, tervettä, joka yhtenään sain tietoja pojiltani. Kuinka se silloin mahtoikaan kuluttaa häntä, joka jokaisesta saapuvasta junasta etsi ja odotti ainokaistaan.

Me puhelimme vähän näinä aikoina, — ehkä siksi että elämä puhui meille niin valtavan voimakkaasti. Ehkä siihen vaikutti sekin, että kaikki mistä olisimme voineet puhua, oli enemmän tai vähemmän liikuttavaa. Ja meillä oli mielenliikutusta tarpeeksi.

Kerran palatessamme asuntoomme tavanmukaiselta matkaltamme, tulin Tamaralle huomauttaneeksi, että oli täsmälleen seitsemän kuukautta kulunut tutustumisestamme. Se tapahtui kevättalvella. Nyt oli syksy.

— Seitsemän kuukautta? Eikö siitä jo ole ihmisikä?

Hän oli tavallista väysneempi ja ehkä myöskin alakuloisempi. Tulokseton odotus hivutti.

Mutta kun hän vähän aikaa oli levännyt huoneeni mukavimmassa tuolissa, virkistyi hän huomattavasti.

— Anna Petrovna, sanoi hän äkkiä, mitä sinä uskot elämästä kuoleman jälkeen?

— Se on kysymys, johon luulen olevan parasta vastata suurella varovaisuudella. Sen voin kuitenkin sanoa: en hetkeäkään epäile, ettei elämämme jatku.

Iloinen tyydytyksen ilme kirkasti hänen väsyneet kasvonsa. — Minä toivoin sitä, sanoi hän ja nyökkäsi. Mutta sitte hän äkkiä nousi, tuli luokseni ja puristi molempia käsiäni niin kuin joskus ennenkin. — Anna Petrovna, se, joka todella r a k a s t a a, hänen täytyy myöskin uskoa sielun kuolemattomuuteen. Hänen sisimmässään on jotain joka todistaa: tämä ei ole luotu maaksi maatumaan. Tässä on ijäisyys-itua.

— Anna Petrovna, hän toisti, ja minä hätkähdin hänen kasvojensa outoa kirkkautta, — Minä en tiedä, mitä varten me oikeastaan olemme luodut. Mitä siitä eri tahoilta olen kuullut, ei koskaan täysin ole tyydyttänyt minua. Mutta minä tunnen, että pohjaton rakkauteni Borikseen — (hän ojensi kätensä kuin ikävöityä syleilyä kohti) — ei ole minun synnyttämäni, vaan on kotoisin

jostain oman itseni ulkopuolelta, lähteestä, joka on hyvä, syvä ja pyhä. Ja sitä lähdettä kohti kurottautuu koko sieluni.

Oli kuin kireimmilleen pingoittunut jänne samassa olisi lauennut. Hän painui väsyneesti takaisin tuoliinsa, ja minä kuulin hänen mutisevan: Kun näkee paljon kärsimystä ja kun itsekin kärsii, oppii kaipaamaan tukikohtaa elämälleen.

Puhelumme katkesi siihen. Hetken kuluttua Tamara nousi ja sanoi hyvää yötä. En seurannut häntä, sillä hän tuntui kaipaavan yksinäisyyttä. Mutta omituinen levottomuus hiipi mieleeni.

Seuraavana päivänä, kun taas rinnan seisoimme tarkastamassa haavoittuneiden kuljetusta vasta saapuneesta sairasjunasta, tarttui Tamara äkkiä ja hätäisesti käteeni. Ohitsemme kannettiin juuri paareilla keski-ikäiseltä näyttävää miestä. Koko vartalo oli vaippojen peitteessä, ja silmät olivat ummessa kuin nukkuvalla, mutta suu, tuo suu —

Tamara tuijotti siihen katse lasittuneena. Eihän hän voinut erehtyä? Tunsihan hän suun, joka hänen kauttansa oli oppinut hymyilemisen taidon, joskin se nyt näytti unohtaneen sen.

— Boris, Boris! — Tamara vapisi yltyleensä. Minä melkein kannatin häntä, meidän hätäisesti seuratessamme sairassaattuetta ympäröivää ihmisvirtaa.

Samassa silmänräpäyksessä, jona paarit hetkeksi laskettiin päämääränä olevan sairaalan käytävään, oli Tamarakin niiden ääressä.

— Onko hän pahastikin haavoittunut? — Hän kääntyi hätäisesti vieressä seisovaan »sisareen», katse lakkaamatta kiintyneenä yhä ummessa oleviin silmiin.

— Haavat selässä ovat jo parantuneet, ja hänellä on näkönsä, mutta kädet — —

— Mikä käsi?

— Molemmat.

Tamara ei äännähtänytkään, mutta hän kävi niin kuoleman kalpeaksi, että kiireisesti kietaisin käteni hänen vyötäisilleen.

Samassa sairas liikahti. Umpeen painuneet silmäluomet kohosivat väsyneen hitaasti. Katse tähtäytyi kysyvänä, miltei hämmästyneenä ensin sairassalin korkeaan kattoon, sitte läheisyydessä näkyviin vuoteisiin. Viimein pysähtyi se Tamaraan.

Hän oli jo polvillaan paarien vieressä — Boris, oma armaani. Sinä olet kotona minun luonani.

Hillitön kyyneltulva syöksyi sairaan silmistä.

— Tamara, sinäkö täällä!

— Täällä, sinun luonasi! Tätä hetkeä varten olen koettanut elää.

— Enkä voi hyväillä sinua, en koskaan, koskaan enää!

— Mutta sinä voit tuntea kuinka minä sinua hyväilen!

— Ei koskaan, ei koskaan enää! — Paarit miltei vapisivat hänen nyyhkytyksistään. — N ä i n katkeraksi en sitä aavistanut.

— Boris, rakkaani, me näemme toisemme, omistamme toisemme!

Kyyneleet valuivat yhä virtanaan Boriksen kasvoja pitkin. — En niitäkään voi kuivata enää! — Ääni värisi katkeraa tuskaa.

— Sitä vartenhan minä elän ja olen olemassa, että minä ne kuivaisin!

Sairaan itku lakkasi hetkeksi. Hyväileviä käsiä kaipaavana hän kumarsi päänsä lähemmäksi Tamaraa, ja kuulin hänen kuiskaavan: — Tamara, elämäni, iloni, — kaikkeni!

Minä hiivin hiljaa pois.

— — —

Tapasimma vasta illalla Tamaran palatessa hotelliin. Silloin hän lyhyesti kertoi kaikesta.

Hän oli ollut Boriksen luona niin kauan kuin se oli mahdollista. Kun viimein yöhoitaja tuli käskemään häntä pois, oli aivan kuin he uudelleen olisivat riistäneet Boriksen häneltä. Hän kumartui rakkaansa puoleen ja kuiskasi: Boris, minun täytyy erota sinusta tänä iltana, mutta sitte en tee sitä, en koskaan, en koskaan enää. — Sitte hän vastustamattoman tunteen vaatimana lankesi polvilleen, kietoi vielä kerran käsivartensa Boriksen ympärille ja toisti katse hänen katseessaan heidän rakkautensa tunnussanat: »ilossa ja murheessa, köyhyydessä ja rikkaudessa — kunnes kuolema meidät eroittaa.»

— — —

Heti hänen kerrottuaan tästä sanoimme hyvää yötä toisillemme. Mutta minun oli mahdoton nukkua. Omituinen levottomuus valvotti minua. Niin varhain kuin se mielestäni kävi päinsä hiivin siksi hänen huoneeseensa. Silloin hän oli vuoteessaan kuolleena. Pöydällä hänen vieressään oli hänen Borista varten kootut kirjeensä. Niiden kansilehdelle hän oli omistuksen alle kir-

joittanut ne sanat, jotka eivät ainoastaan olleet hänen viime sanansa Borikselle, vaan joihin samalla sisältyi koko hänen elämänsä ja hänen suuren rakkautensa tarina.

ILJA RIFFKIN

Ilja Riffkin makaa sotavangin kovalla vuoteella. Kuume polttaa hänen suonissaan ja säärentynkiä särkee. Kovat pistokset panevat hänet tuontuostakin käpristymään kokoon kuin maassa kiemurteleva mato.

Hän makaa pitkät ajat horrostilassa, jossa hän ei ole tietoinen muusta kuin kolotuksesta ja särystä, jota hän tuntee kipeän ruumiinsa joka kohdassa. Toiste on hän hyvinkin tietoinen olemassaolostaan. Hänestä tuntuu silloin siltä kuin koko hänen eletty elämänsä, nykyhetki, menneisyys, vieläpä tulevaisuuskin lujasti kietoutuisi hänen ympärilleen. Milloin tapahtuu se selvinä ajatuksina, joita hän, joskin hetkeksi vain täydellisesti hallitsee, milloin sekavina kuumehoureina. Välistä hän istuu kotona työpöydällään ja vilkaisee silloin tällöin pihamaalle, missä Meuschen lapset, mustakiharainen Leije ja pieni Haim-Jankel leikkivät, toiste makaa hän kyyrysillään

juoksuhaudassa ja kuuntelee miten schrapnellisade räiskyy hänen ympärillään.

Mutta joka paikasta kiertyvät hänen ajatuksensa aina yhteen ja samaan kohtaan: äitiin. Joskus hän yrittää nousta. Hän tahtoo mennä äidin luo. Kukaan ei saa kertoa äidille, että hän makaa sairaana. Se veisi hengen äidiltä. Hän sai halvauksen silloin kun Meusche hukkui. Jos hän nyt tietäisi, että Iljakin makaa täällä . . .

— Äiti, äiti!

Voihkaisten Ilja painuu takaisin vuoteelle. Hän ei pääsekään lähtemään. Hän on voimaton, vuoteeseensa kytketty mies, vanki, jota ei lasketa vapaaksi.

Hänen ajatuksensa sekaantuvat taas. Hän rämpii eteenpäin leijuista kyläntietä pitkin. Tuontuostakin hän pysähtyy poiketakseen taloon, ensin Marja Iwanownan, sitte Nastja Nikolajewnan ja sitte kylänvanhimman luokse. Eiväthän ne ihmiset itse muista huolehtia asioistaan, jollei heitä nykäise. Täytyy tiedustella sekä vanhaa paikattavaa että uutta teetettävää. Isä teki sillä tavalla, ja Ilja tekee samoin. Hänkin tahtoo viedä sekä taloa että liikettä eteenpäin.

Silloin hän yhtäkkiä muistaa, että Sa-

batti on tulossa. Äiti näkyy juuri toimittelevan viime askareita, sitte asettuakseen pyhälepoon. Iljakin aikoo levätä, kunhan hän ensin saa asemansa selväksi.

Hän seisoo pienen nurkkakaapin vieressä ja laskee rahojaan. Talo on velaton. Puutarha tuottaa enemmän kuin omiin tarpeisiin. Navetassa on kaksi lehmää, hevonen tallissa. Jo on edistytty isänkin kuoltua, ja hän puolestaan oli isänsä jälkeen tuntuvasti parantanut taloudellista asemaa. Niin oli kuin olla piti. Eteenpäin ja ylöspäin polvi polvelta. Jälkeentulevaisille parempaa kuin mitä isillä oli ollut. Sitä he kaikki tahtoivat ja tarkoittivat. Ja niin Iljakin. Hänen velvollisuutensa oli sitäpaitsi tavallistakin suurempi, kun isä kuoli niin nuorena ja kun Meuschekin — —

— Isäimme Jumala siunatkoon sinua. — Äiti kohottaa kätensä laskeakseen ne Iljan päälaelle. Vasen halvaantunutkin näkyy nousevan. Mutta samassa tulla vingahtaa repäisevä kuula. Äidin molemmat kädet jäävät repaleisina retkottamaan ihan kuin Petja Sobalenkon, joka ei saanut tovereita leikkaamaan pois irti reväistyä käsivartta.

Ilja kirkaisee ja koettaa taas rynnätä äidin luokse. Siihen hän herää.

— Hiljaa, hiljaa, tyynnyttelee hoitajatar. Hän seisoo vuoteen vieressä ja on laskenut kätensä Iljan päälaelle. Se se siis oli se äidin käsi, jonka kosketusta Ilja oli tuntenut.

Iljalle nousee kuin pala kurkkuun. »Sisar», sanoo hän. Pistokset ja heikkous tekevät hänen äänensä miltei kuulumattomaksi. Mutta hänen täytyy kysyä. — Luuletteko että minä kuolen?

»Sisar» epäröi hetken. Sairas on todella hyvin heikko. — »Mutta olettehan sitkeää juurta», sanoo hän ja hymyilee rohkaisevasti. Sitte hän rupeaa muuttamaan käärreitä.

Kun molemmat poikkisahatut säärentyngät ovat uusissa siteissä, aikoo sisar mennä. Mutta Ilja Riffkinin katse pysäyttää hänet. — Tahtoisitteko elää? sanoo hän. Katse kiintyy säärentynkiin, joista lääkäri vastikään on sanonut, että ne välttämättä ovat katkottavat lyhemmiksi, jos mieli miehestä saada kalua.

— Minulla on äiti. — Ja isä on kuollut.

Hoitajatar kiiruhtaa toiselle vuoteelle.

Mutta hänen korvissaan kaikuu kauan tuo yksinkertainen: minulla on äiti.

Vilvoittava kääre tekee Iljalle hyvää. Ajatuksetkin selviytyvät ja virkistyvät. Ne tarttuvat hoitajattaren katseeseen. Se puhui selvää kieltä. Raihnaisen, ennen aikojaan vanhentuneen, vieläpä kokonaan jalattoman miehen elämä mitä se merkitsi?

Mutta hoitajattarella ei tietystikään ole äitiä elossa. Jos olisi, niin hän tietäisi minkälainen äidin mieli on. Ilja tietää sen. Sentähden hän tahtoo elää.

Hän tuntee yhtäkkiä mieltä huikaisevaa ikävää. Jos hän olisi kotona, hän varmaan jaksaisi parantua. Hänen puolestaan pidettäisiin messu ja rukous, kuten pikku Jankelin puolesta, kun tämä sairasti. Pojallakin oli keuhkokuume, ja hän oli hyvin heikko. Mutta kohta messun jälkeen tapahtui taudinkäänne. Tilaisuudessa oli hänelle, kuten tapa oli, annettu toinen, uusi nimi edellisen lisäksi. Jankelista tuli Haim Jankel. Haim merkitsi »elämäksi» Ja poika jäikin eloon.

Kukaan ei sen jälkeen laiminlyönyt käyttää hänen uutta nimeään. Haim Jankel! Jo pelkästään nimessä oli vahvaa, iloista uskoa siihen, että poika saa varttua mie-

heksi miehen töillä tukeakseen ja turvatakseen perheen pystyssä pysymistä.

Ilja tuntee katseensa kostuvan. Lähinnä äitiä on Haim Jankel hänelle rakkain kaikista omaisista. Samalla on hän lähinnä äitiä lujin side, mikä sitoo Iljan elämään. Poika oli ainoastaan kahden vanha, kun jäi orvoksi. Meusche oli vaimonsa ja lapsiensa kanssa ollut pienellä huviretkellä juuri ennenkuin onnettomuus tapahtui. He kääntyivät juuri rannasta kotiinpäin, kun Meusche kuuli loiskahduksen. Eräs rannalla leikkivistä lapsista oli pudonnut jokeen.

Meusche kiskaisee nutun päältään, viskautuu veteen ja pelastaa lapsen. Mutta samassa, kun hän on nostanut lapsen rannan kivikaiteelle painuu hän itse jokeen eikä nousekaan.

Ilja on ollut koettelemassa kylänvanhimmalle tilattua uutta pukua. Lähetessään kotia hän näkee joukon, joka itkien ja valittaen seuraa paareja .

Hän pysähtyy. Sydän taukoaa taonnastaan. Jokin hänen sisimmässään nousee kuin vastarintaan. Se ei saa, ei voi olla totta! Seuraavassa silmänräpäyksessä hän karkaa eteenpäin ja — tuntee veljensä.

Mutta hän ei ennätä ajatella omaa suruaan eikä paarien ääressä itkevää perhettä. Hän muistaa äitiä. Äidin kaksi poikaa ovat hänelle hänen kahta silmäteräänsäkin kalliimmat. Silmiensä valosta hän voi luopua, pojistaan ei.

Iljan huolenpito on kuitenkin myöhäistä. Äiti on jo nähnyt saattueen. Hän kiiruhtaa vastaan ja tuntee esikoisensa.

Aivohalvauksesta, joka silloin häntä kohtasi, hän ei koskaan oikein toipunut.

Entä jos hän nyt näkisi, minkälaisessa tilassa Ilja makaa täällä!

Sairas ei enää voi hallita ajatuksiaan. Muistot ovat käyneet hänelle ylivoimaisiksi. Häntä puistattaa kuin vilussa, ja ajatukset sekaantuvat.

Hän makaa taas juoksuhaudassa. Pakkanen on pureva, ja jäähdyttävä viima puhaltaa pohjoisesta. Se sopii juoksuhautaan aivan kuin sinne tähdättynä. Ilja koettaa puolustautua, mutta pakkanen ahdistaa itsepintaisesti kuin vihainen koira, joka yrittää milloin puolelta, milloin toiselta. Pahimmin ahdistaa se jalkoja.

Ilja sätkyttelee unessa hätäisesti siteessä olevia sääriään. Huurreturpainen rakki puraisee niitä, puraisee niin että hän voih-

kasee ääneensä. Ja kun se hetkeksi hellittää, puraisee se kohta uudelleen, entistä kovemmin. Pakkanen on yhtä säälimätön vihollinen kuin muutkin.

— Minun sääreni, minun sääreni! — Hän nyyhkyttää. Sitte hän huolestuneena rupeaa tutkimaan jalkineitaan. Ne ovat rikkonaiset ja lisäksi läpimärät. Hän tuntee kuinka vilu saappaiden lävestä pääsee karkaamaan ruumista pitkin. Se koettaa kangistaa hänet kinokselle, mutta hän taistelee vastaan. Hän tietää, että tässä on kysymys elämästä ja kuolemasta.

— Minä tahdon elää, huutaa hän. — Minulla on äiti ja Haim Jankel.

— Hiljaa, hiljaa! — Hoitajatar laskee taaskin tyynnytellen kätensä hänen otsalleen.

Äidin käsi! Kuinka vilvoittava ja hyvä se on! Sellaista kättä ei ole kellään, ei kellään koko maailmassa! Se tekee hänet lapseksi jälleen, pieneksi avuttomaksi lapseksi, jolla on oikeus levätä.

Ja lepoa hän tarvitsee. Hän on kovin väsynyt. Häntä väsyttää tuo huurreturpainen rakki, joka on pureutunut kiinni hänen jalkoihinsa ja nyt jyrsii niitä kuin kaluttavaksi viskattua luuta. Sellainen vie voimia.

Mutta kai se siitä lakkaa, kun ymmärtää, että Ilja on sitä sitkeätä juurta, joka ei häviä eikä kuole, vaikka hävittämällä hävitetään.

Ja mitenkä hän ei kestäisi, onhan hänellä äidin siunaus!

— Abrahamin Jumala, Isakin Jumala ja Jakopin Jumala siunatkoon sinua, poikani, sinä vanhuuteni tuki ja tulevaisuuteni toivo!

Sanat helisevät ihanan voimakkaina kuin juhlakuoron veisuu. Äidin käsi laskeutuu pojan otsalle, ja tuosta kädestä virtaa lepoa ja rauhaa hänen koko olemukseensa. Ilja Riffkin vaipuu syvään, vahvistavaan uneen.

— — —

Päivä paistaa sairassaliin, kun Ilja vitkalleen raottaa väsyneitä silmiään. Katse kulkee kysyvänä paikasta toiseen.

Mitä tämä merkitsee? Missä hän on? Ja miksi täällä on näin paljon ihmisiä? Eikö hän vasta ollut kotona juuri lähdössä sotaan. Hän luuli sinä aamuna nousseensa aikaisemmin kuin kukaan muu. Mutta äitikin oli jo pystyssä. Hän tulla kompuroitsi portaita ylös Iljan huoneeseen, keppi oikeassa, terveessä kädessä tukemassa halvauksen jälkeen horjuvaa astuntaa.

Silloin ojentuivat nuo äidin siunaavat

kädet Iljaa kohti. »Parhaan siunaukseni annan minä sinulle, poikani.»

Niin, niin. Nyt Ilja muistaa kaiken. Se tapahtui juuri ennen hänen lähtöään, ja nyt hän makaa sairaana sotavankina vieraalla maalla. Mutta tännekin ulottuu tuo siunaus. Sen varassa hän on kestänyt näihin asti, ja sen varassa hän vieläkin kestää. Hän tahtoo palkita sen mitä on saanut sillä, että panee koko tahtonsa ja tarmonsa likkeelle parantuakseen. Sanotaanhan, että sielu vaikuttaa ruumiiseen. Nyt hän tahtoo kokea sitä voittaakseen taudin.

Hän tunteekin jo ihmeellisesti virkistyneensä. Uni ja kääreet ovat tehneet hänelle hyvää. Pistoksia ei tunnu, ja muutenkin on parempi olla kuin pitkiin aikoihin. Ajatuksetkin käyvät entistä iloisemmiksi.

Jos nyt lääkäri vain ennättäisi sahata hänen säärensä lyhyemmiksi, niin että hän vihdoinkin pääsisi aina jomottavasta pakotuksesta. Sehän se häntä on heikontanut, niin että hän kerta toisensa jälkeen on käpertynyt vuoteeseen milloin minkäkin taudinpuuskan kaatamana.

Sotavangin ruokakaan ei ole ollut omiaan vahvistamaan häntä. Ja vähissä vaatteis-

saan hän on helposti vilustunut. Mutta hätäkös nyt enää. Hän on sitkeää juurta. Kun hän on näihin asti päässyt, pääsee hän varmasti eteenkin päin.

Ilja nukkuu paljon tämän jälkeen. Hänen heikko ruumiinsa vaatii sitä, ja muutenkin koettaa hän koettamalla nukkua. Uni vahvistaa. Ja hän tahtoo vahvistua. Onhan hänellä äiti ja Haim Jankel.

Herätessään Ilja aina ajattelee iloisia ajatuksia. Hän on vakuutettu siitä, että hän kotiin palattuaan saa paljon työtä. Kun hän kainalosauvojensa varassa kulkee ovelta ovelle, sanovat ihmiset toisilleen :»tuolla tulee Ilja Riffkin. Hänelle täytyy antaa työtä, hän menetti molemmat säärensä sodassa.» Ja kun hän saa työtä, kasvaa ansio ja paranee perheen taloudellinen asema.

Entä jos Haim Jankel vielä pääsisi johonkin parempaan kouluun ja tulisi oppineeksi mieheksi!

Iljan kasvot kirkastuvat. Sekä Meuschellä että hänellä itsellään oli kasvavina suuri halu oppikouluun. Mutta varoja siihen ei silloin ollut. Heidän osakseen tuli hankkia niitä enemmän. Ehkäpä heidän

lapsensa saisivat sitä, mitä ei liiennyt isien osaksi. Sillä he lohduttivat itseään.

Meusche ei saanut nähdä sitä päivää. Mutta hän oli jättänyt työn ja Haim Jankelin perinnöksi veljelleen.

Niin, ja Rohelen oikeastaan myöskin.

Iljan ajatukset luistavat uuteen uomaan. Rohele on aina ollut hellä tytär Sore-äidille. Meuschen kuoltua jäi hän lapsineen kotiin. Luonnollisesti Ilja oli naiva hänet. Mutta sekä Rohel että Ilja olivat rakastaneet Meuscheä liian paljon kohta ajatellakseen avioliittoa. Kuukausi kuukauden jälkeen luisti siitä syystä ohi. Toinen vuosipäivä Meuschen hukkumisesta oli jo tulossa, ja Ilja oli päättänyt puhua asiasta Rohelelle. Silloin puhkesi sota.

Iljan mieli ilostuu hänen ajatellessaan tätä. Hän tietää saavansa hyvän ja uskollisen vaimon Rohelesta. Mitäpä silloin sääristäkään, kun hän vain pääsee kotiin ja saa pitää huolta omaisistaan.

Ilja havahtuu ajatuksistaan nähdessään hoitajattaren viereisen vuoteen luona korjaavan sokean silmäsidettä. Hoitajatar nyökkää hänelle. Hänestä Ilja jo on terve mies, kun kykenee vähän liikkeellekin.

— Pian jaksatte lähteä kotiin.

On kuin voimakas sähkövirta karkaisi koko Iljan olemuksen läpi. Laskeeko »sisar» sydämetöntä leikkiä, vai tuleeko vapahdus juuri kun hän kaikkein kiihkeimmästi sitä toivoo?

— Niin, niin. — »Sisar» puhuu hitaasti, melkein välinpitämättömästi. Hän näkee Iljan vapisevan liikutuksesta, ja hän miltei katuu sanojaan. Mutta nyt hänen on mahdoton peräytyä. Iljan katse on kuin kiinni imeytynyt hänen huuliinsa.

— Minä vain ajattelin sitä, että Saksa ja Venäjä nyt vaihtavat sotavankia.

Iljan pää painuu. Hän hengittää syvään. Malja täynnä elämän nestettä on nostettu hänen huulilleen. Ja hän juo siitä pitkin, hartain siemauksin.

— Milloin?

— En tiedä, Mutta pian kai on teidän vuoronne.

Iljan voimat palaavat hämmästyttävän pian. Ääni on tosin niin heikko, että se usein painuu kuiskaukseksi, ja hengitys käy vaivaloisesti, mutta katse on eloisa ja tarmokas. Elämänliekki palaa siinä ei enää lekoittavan heikkona, vaan täynnä elämisen toivoa ja halua.

Lääkäri ei enää puhu säärien poikkisahaamisesta. Tehkööt kotoiset lääkärit sen. Hoitajatarkaan ei jouda pysähtymään Iljan kohdalle. Mutta Ilja ei sitä kaipaakaan. Hän elää jo kotona. Hän suunnittelee töitään, puhelee äidin kanssa ja kiikuttaa Haim Jankelia polvellaan.

Kaikessa hiljaisuudessa siirretään sotavangit sairaalasta sodassa ruhjoutuneitten junaan, mutta Ilja Riffkin kuulee kuin juhlakuorojen veisuuta. Hänen katseensa palaa. Hän tuntee äidin siunaavan käden päälaellaan. Rohel ojentaa hänelle kätensä, silmissään uskollisen vaimon lämmin katse, ja Haim Jankel riippuu hänen kaulassaan.

Ruotsin puolella kohoavat Iljan ilontunteet kohoamistaan. Hän nauttii mukavasta vuoteesta, joka pehmeydellään aivan kuin hyväilee hänen laihaa, särkevää ruumistansa. Katse kulkee hyvämielisenä ilmavan, puhtauttaan paistavan sairasvaunun seiniä pitkin, ja mieli virkistyy ihmisten ystävällisyydestä.

Sekä lääkärit että hoitajat ihmettelevät Iljan sitkeyttä. Hänen täytyy moneen kertaan kertoa heille siitä, miten hän täydessä tajussaan makasi kolme vuorokautta taistelutantereella tunnottomiksi paleltuneine

säärineen, miten hän sitte on kärsinyt leikkaukset, monen kuukauden sotavankeuden sekä sen aikana useampia taudinkohtauksia.

He hymyilevät hänelle, nyökkäävät ystävällisesti päätään ja jatkavat matkaa toisten luo.

Iljan katse seuraa heitä. Hän hymyilee voittoriemuisena itsekseen ja sanoo hiljaa: Minulla on äiti ja Haim Jankel. Hän ymmärtää, että se, jolla on suuri tehtävä, jaksaa kantaa paljon. Ja hän tuntee, ettei mikään muu olisi voinut häntäkään auttaa. Ne päivät ja yöt, mitkä hän vietti taistelutantereella paleltuneine säärineen, kykenemättä liikkumaan mutta koko ajan tietoisena seuraten ensin omien joukkojen etenemistä, sitte niiden pakoa vihollisen seuratessa kintereillä, ovat sekä kiduttavan että kuluttavan syvälle syöpyneet hänen tietoisuuteensa. Vähäisinkin ajatusyhtymä panee hänet uudelleen kokemaan kaikkea. Hän makaa uudelleen joukkojen jaloissa. Hän kuulee kuoleman kanssa kamppailevien voihketta ja sydäntä särkeviä rukouksia: vettä, vettä, vettä.

Sellaisina hetkinä tuntuu hänestä mahdottomalta elää. Muistot tekevät hänet kuin hulluksi. Hän sanoo itselleen, että se,

joka on kokenut tällaista, ei voi eikä ole oikeutettu palaamaan elämään.

Perustus jalkojen alla pettää. Inho ja kyllääntyminen elämään nujertaa hänet voimattomaksi.

Entä äiti? Se ajatus kutsuu hänet takaisin elämään. Hän tahtoo ja hänen täytyy elää. Hänellä on suuri tehtävä. Sentähden on hänen velvollisuutensa unohtaa.

Hän hypistelee hermostuneesti vuoteen laitaan kiinnitettyä pientä pussia. Ystävälliset kädet ovat kiinnittäneet sen siihen avuksi ja iloksi sodan uhreille. Ne monet, jotka eivät itse vapaasti voi liikkua, ovat tästä erityisesti iloissaan, ja Ilja kuuluu heihin. Hän on koonnut siihen kaikki vähäiset aarteensa: rukouskirjansa, omaisten kirjeet ja valokuvat sekä muutamia pieniä tuliaisia, joita hän on ostanut omaisille muistoksi vankeutensa maasta. Hän koettaa kiinnittää ajatuksensa tähän. Hän tahtoo katsoa eteenpäin ja iloita.

Kun sairasproomut laskevat Suomen rannalle, rämähtävät torvet soimaan ja kansanjoukot tervehtivät riemuhuudoin sodasta palaavia.

Ilja hätkähtää ja alkaa vapista. Mielenliikutuksesta kaiketi. Vai siksikö, että

hän muistaa huutoja, jotka hän kuuli taistelutantereella maatessaan ja säveleitä, jotka silloin kaikuivat ei juhlan korokkeeksi vaan täynnä armotonta, alastonta totuutta.

Käsi nousee. Näyttää siltä kuin hän aikoisi tukkia korvansa. Mutta sitte käsi taas hervahtaa takaisin paareille, joilla hän makaa. Rakkaus äitiin auttaa häntä. Hän t a h t o o unohtaa ja elää. Hänellä on suuri tehtävä.

Torvet soivat yhä. Mutta nyt soittavat ne hänelle suurta juhlaa. Hänhän on matkalla kotiin. Hän tahtoo ja hän saa iloita.

Tervehdys ja kiitosjumalanpalvelus palaaville alkaa. Ilja makaa heikoimpien joukossa paareilla lähellä alttaria. Hänen mielensä on täynnä kiitosta ja hartautta. Sanat ja ulkonaiset jumalanpalvelusmenot ovat toiset kuin ne, joihin hän on tottunut, mutta ydin menoissa vastaa kuitenkin sitä mikä liikkuu hänen omassa sisimmässään.

Elämä on lahja, elämä on ihme. Hän tuntee sen tällä hetkellä syvästi ja voimakkaasti. Ihminen janoaa elämää. Hän tuntee olevansa luotu sitä varten. Ja se, joka kuoleman kentältä palaa takaisin elämään, tuntee sen paremmin kuin kukaan muu.

Hän on saanut elämän uudelleen. Ja uudistettu lahja on uusi ihme.

Siunaa ja varjele,
Siunaa ja varjele
Sodan tantereilla kärsineitä,
Haavat Sä lääkitse
Ijällä pitkällä
Palkitse, kruunaa heitä!

veisaa kuoro.

Iljan katse kostuu, ja autuas ilo virtaa koko hänen olemuksensa läpi.

Kun lääkäri jumalanpalveluksen jälkeen lähestyy Iljan paaria, alkaa Ilja kohta puhua sääristään. Hän on muuten terve, mutta sääriä on lyhennettävä, jotta pakotus lakkaisi. Se olisi tehtävä pian, sillä hänen täytyy kiireesti voimistua ja päästä kotiin.

Lääkäri nyökkää ja lupaa myöhemmin palata takaisin. Nyt hänellä on kiire.

Hoitajat kantavat Iljan hänen vuoteeseensa. Hänelle tuodaan voimakasta, hyvää ruokaa, ja hän syö hyvillä mielin ajatellen itsekseen, että tämä vain on enne elämän kääntymisestä paremmalle puolelle.

Terveemmät syövät pitkien pöytien ääressä. Aterian päätyttyä he rupeavat

liikuskelemaan ympäri, mikä kepin mikä kainalosauvojen varassa. He tupakoivat, tekevät tuttavuuksia ja nauttivat vapaudestaan.

Ilja seuraa kaikkea. Särky säärissäkin asettuu vähän. Hänen on niin hyvä olla. Hän juutalaisena tietää mitä vankeus vieraalla maalla merkitsee. Sentähden hän iloitsee toistenkin puolesta. Nythän hän itsekin sitä paitse maistaa kotiinpaluun autuutta.

— Sore-äiti, Sore-äiti! toistaa hän. Ja hänestä tuntuu kuin hyväileisi hän armastaan.

Iljan vuoteen jalkopäähän pysähtyy samassa mustapukuinen nainen. Naisen vaatteet ovat likaiset ja repaleissa. Hän painaa poveaan vastaan rintalasta, jonka ympärille rääsyinen huivinsiekale on kietaistu. Nainen katsoo Iljaan ja Ilja naiseen. Näin tuijottavat he hetken toisiaan silmästä silmään.

— Oletko se sinä Nastja Nikolajewna, saa Ilja viimein kysytyksi.

— Oletko sinä Ilja Riffkin? Sinähän olet vanha, valkotukkainen mies.

Iljan käsi nousee päälaelle aivan kuin tukan valkeutta tunnustellakseen. Todel-

lakin, kaksikymmenviisivuotias vanhus! — Hän nauraa. Mutta sitte hän kokoo kaiken voimansa. — Nastja Nikolajewna, miten olet sinä täällä? — Se purkautuu kuin hätähuuto.

— Etkö sinä siis tiedäkään? Sota on tullut meille asti.

Ilja painuu takaisin vuoteelle. Totta, totta siis kuitenkin se, mitä hän ei ole tohtinut eikä tahtonut uskoa.

Nastja Nikolajewna näkee suuren tuskan sairaan kasvoilla. Hän ymmärtää, että hänen täytyy sanoa sanottavansa varovaisesti. Mutta hänen omat tunteensa ovat turtuneet. Hän puhuu kuin käyntiin pantu kone, ja hänen katseensa tuijottaa lasittuneena suoraan Iljaan.

— Hevoset, lehmät, rahat, kaikki meni, — meiltä ja joka talosta.

Lapsi herää samassa ja alkaa itkeä. Nastja Nikolajewna koettaa hysytellen tyynnyttää. — Tämä on vankeudessa syntynyt, sanoo hän ja tuijottaa yhä eteensä. — Kolmen viikon vanha.

Kun ei Ilja puhu eikä liikahda, jatkaa Nastja:

— Ilja Riffkin, sinä pidit teidän perhettänne pystyssä. Sinä kokosit ja hankit. — Isä teki sitä meillä. Hän iloitsi jokaisesta huonekalusta ja jokaisesta elukasta ihan kuin lapsesta. — Kun hän näki kaikki raunioina, nousi se hänelle päähän. Hän läksi astumaan ihan suoraan vihollista kohti ja otettiin vangiksi. — Minä en voinut jättää häntä. Hän oli vanha mies. Minä läksin jälessä, ja he ottivat minutkin. Mutta minä löysin hänet. Hän ei enää tuntenut minua, ei välittänyt mistään. Ei nukkunut. Ei syönyt. Mutta minä sain olla hänen luonaan. Ja minä hänet hautasin. Sitte syntyi tämä lapsi.

Ilja on koko ajan lakkaamatta tuijottanut Nastjaan. Hänen kasvonsa ovat vähitellen kivettyneet kuin tämänkin. Nyrkit ovat puristuksissa. Silmät palavat mustina kuin kekäleet.

Hän karkaa istumaan. — Nastja Nikolajewna, eikö sinulla ole sydäntä. Miksi et puhu minun äidistäni?

— Sinä tiedät, hän oli vanha ihminen — — —.

— Oli — ?

— Niin, ja hän suri kovin sinun kohtaasi. Sitte kun vielä pojanpoikakin meni — —

— Haim Jankel?

— Se tapahtui silloin, kun hankittiin pakoa. Omaa sotaväkeä oli kylässä, ja sitte tuli vihollinenkin yht'äkkiä. Ei kukaan tiedä miten se oikeastaan tapahtui, mutta kuula oli sattunut poikaan. — Äitisi ei enää kestänyt sitä.

Ilja Riffkin kääntyy selin Nastja Nikolajewnaan, heittäytyy pitkäkseen vuoteelleen ja ummistaa silmänsä. Kukaan ei saa häntä puhumaan tai liikahtamaan. Hän makaa kuin kuollut. Oikeastaan hän ei ajattelekaan. Ainoastaan kerran läikähtää outo ihmettely hänen sisimmässään, kun hänen mieleensä johtuu että hänkin vähän aikaa sitte rukoili, kiitti ja piti elämää hyvänä lahjana. Hän ei silloin tietänyt, että se oli julmaa ja ylivoimaista sekä hänelle että muille.

— — — — — — — —

Seuraavana päivänä saa lääkäri Iljan vihdoin avaamaan silmänsä. Hän on kotvan aikaa seisonut vuoteen ääressä, kuunnellut sairaan suonta ja hengitystä, puhutellut ja kysynyt vastausta saamatta, mutta sitte hän alkaa puhua sääristä.

— Te pyysitte eilen, että sahaisin ne lyhemmäksi.

Sairaan silmät revähtävät yht'äkkiä auki. Eilen? Hän koettaa muistella. Eikö siitä jo ollut ihmisikä?

— Se on turhaa — sanoo hän viimein.

— Särky hivuttaa voimianne.

— Antaa hivuttaa. — Hän ummistaa uudelleen silmänsä ja kääntyy selin lääkäriin, joka hetkeksi neuvottomana jää seisomaan vuoteen viereen.

PAUL PAULOVITSIN KASVOT

Sali oli suuri ja valoisa. Sen avatuista akkunoista tulvahti lämmin, voimakkaasti tuoksuva kesäilma huoneeseen. Se toi sinne tervehdyksen elämästä, joka edistyi ja kehittyi kuten ennen huolimatta kaikesta, mikä järkyttävän voimakkaasti kuin ruhjova junaonnettomuus oli viskannut lukemattomien elämän tavallisuuden tasaiselta radalta.

Dimitri Droscheffskyn katse seurasi tuulen hengessä hiljaa ja vilvoittelevasti liehuvaa uudinta. Ulkona vallitsi nähtävästi pyhäinen sunnuntairauha. Auringon paiste ja silloin tällöin kajahtelevat kirkonkellot toivat sitä tänne sairassaliinkin.

Dimitri rupesi tarkkaamaan kellojen erilaisia ääniä. Toisten oli kirkas ja kantava, toisten matala, surunvoittoinen. Mutta hänestä ne sittekin puhuivat samaa. Ne soittivat kaikki ihmisille sanomaa ajasta, jolloin veli ei nosta miekkaa veljeä vastaan,

vaan jolloin ihmismielissä vallitsee samanlainen pyhäinen rauha kuin ulkona kesäisessä luonnossa.

Dimitri hymähti. Sekä hoitaja että hoidokkaat katsoivat monesti pitkään häneen. He ehkä ihmettelivät sitä, että vuoteessa makaava sotavanki tuntui ajattelevan valoisia rauhanajatuksia, jotka siunaavina kuin itse päivänpaiste pyrkivät kohdistumaan kaikkiin.

Mutta mihin sitä luonnostaan meni. Sotavankinakin hän oli sama kuin ennen, valoisan maailmankatsomuksen ja iloisen, luottavan toivon mies. Niitä kai nykyään tarvittiin. Ja juuri täällä. Oli täällä kärsimystä tarpeeksi.

Hän vavahti samassa. Sairasvuoteet hänen ympärillään panivat hänet ajattelemaan taistelun tekemää jälkeä, ja siitä luistivat ajatukset Pauliin. Mutta siihen ne pysähtyivät. Siinä oli kohta, jossa hän ei uskaltanut katsoa totuutta silmiin.

Ikäänkuin viihdytelläkseen itseään rupesi hän muistelemaan Paulin ja oman ystävyytensä alkua.

Se syntyi jo poikavuosina heidän luokkatovereina käydessään Pietari-Paavalin koulua. Paul oli silloin vasta ollut muuta-

mia viikkoja koulussa, Dimitri pari vuotta. Koko tänä aikana oli Dimitri ollut luokkansa ensimäinen, johtava mies joka asiassa. Läksyistään ei hän paljon välittänyt. Hän osasi joka tapauksessa paremmin kun muut. Mutta hän ei alentunut kiinnittämään huomiota siihen. Hän ei etsinyt opettajien enemmän kuin toverienkaan suosiota. Päinvastoin pani hän etenkin opettajien nähden maineensa luokan parhaimpana rohkeasti alttiiksi, ja tämä tietysti korotti häntä toveripiirissä. Hän tiesi sen. Mutta toveriensakin suosion hän otti vastaan hänelle ominaisella huolettomuudella. Hän tunsi asemansa, mutta ei antanut toisten sitä tuntea.

Dimitri oli ollut luokkansa ensimmäinen siinäkin suhteessa, että häntä käytettiin luokan yhteisenä omanatuntona. Tiedettiin, että hän oli horjumaton oikeuden mies, ei turhan tarkka, mutta tiukka kun niin vaadittiin. Hänen tutkittavakseen lykättiin sentähden kaikki asiat. Jos hän antoi anteeksi, antoivat toisetkin, jos hän vaati rangaistusta, ei kukaan uskaltanut sitä vastustaa. Yhteinen oikeudentunto hyväksyi tavallisesti rankaisumuodonkin, jota hän ehdotti.

Paul Paulovits oli syyslukukauden alkaessa tullut kouluun, Dimitrin luokalle. Hän huomattiin »uudeksi»; muuta huomattavaa ei hänessä ollut. Hän oli ujo ja nähtävästi tottumaton toverielämään. Hän puhui hitaasti, joskus änkyttämälläkin. Hänen vastauksissaan oli monesti jotain sokean astuntaa muistuttavaa, jotain epäröivää eteensä tunnustelemista.

Dimitrin huomio kääntyi Pauliin vasta eräällä latinantunnilla.

Oltiin kääntämässä Vergiliusta. Opettaja Kiril Wladimirovits oli huonolla tuulella. »On riidellyt eukkonsa kanssa», ilmoitettiin silmäniskulla miehestä mieheen. Dimitri hyväksyi nyökäten tiedonannon.

Opettajan huonotuuli tarttui poikiin. He käänsivät päin seiniä. Kiril Wladimirovits paiskasi vihoissaan kirjansa kiinni. — Mitähän ilvettä taaskin olette pitäneet, koska ette osaa mitään?

— Kiril Wladimirovits! — Eräs oppilaista viittasi ja nousi. — Minä en muistanut tätä käännöstä. Minä luin kielioppia.

Toinenkin poika nousi. Hänkin oli unohtanut käännöksen.

Syntyi syvä hiljaisuus. Sitte jysähti opettajan nyrkki pöytään. Typeryyttä ei

voinut rangaista, mutta velvollisuuksien laiminlyömistä. Läksynsä unohtaneille annettiin muistutus, ja koko luokka sai käännöksen uudelleen luettavaksi.

Kiril Vladimirovits lennätti Vergiliuksen laatikkoon ja rupesi selailemaan kielioppia.

Silloin nousi Paul Paulovits. Hän ei ollut koko tuntina saanut ainoatakaan kysymystä. »Uuden» olemassaolo oli kuin unohtunut kaikilta.

— Opettaja, minäkin unohdin käännöksen. — Äänessä ei ollut arvelua eikä epäröimistä.

Luokan vasemmalta siiveltä kuului pitkäveteinen, tukahutettu vihellys. Kiril Wladimirovits ei kohta vastannut. Hän mietti, oliko kuullut oikeen. Viimein hänen suunsa kuitenkin vääntyi nauruntapaiseen irvistykseen.

— Vai tahdot sinäkin muistutuksen! Saatavissa on!

Paul Paulovits istuutui. Kieliopit otettiin esille, tunti jatkui. Joka mies istui hievahtamatta. Oli kuin levottomasti liikehtivässä joukossa, jonka odottamaton salamanleimaus äkkiä tyynnyttää hiljaiseksi.

Dimitri Konstantinovits siirsihe hiukan. Hänen katseensa etsi Paulia.

Kumma kun hän ei ennen ollut kiinnittänyt huomiota mieheen. Hän ei edes tiennyt minkä näköinen poika oli, ja nyt tämä kuitenkin — —

Dimitri vastasi lopputunnilla kahdesti väärin. Se oli ennen kuulumatonta, ja pojat käänsivät päätään, mutta itse hän ei ollut siitä milläänkään. Hän ajatteli yksinomaan Paulia.

Paul Paulovits oli todella katsomisen arvoinen. Hänen ihonsa oli harvinaisen punainen ja valkoinen, solakka varsi oli ryhdikäs, ja koko olennossa oli jotain viattoman koskematonta.

Latinantunti oli päivän viimeinen. Sen loputtua tehtiin tavanmukainen rynnäkkö päällysvaatteiden kimppuun. Paul Paulovits pysyttelihe muista syrjässä. Hän näytti odottavan sopivaa hetkeä. Sen ilmaannuttua pujottelihe hän lähemmäksi ja tarttui päällysvaatteisiinsa, mutta siirtyi kohta uudelleen tunkeilevasta joukosta syrjään.

Viheltäjä vasemmalta sivulta kulki samassa hänen ohitsensa, uudistaen mielenilmaisunsa. Vihellys oli nyt pitkä ja paljon ilmaiseva. Dimitri kaapasi viheltäjää niskasta ja pasitti portaita ales. Sitte hän lähestyi Paulia.

— Missä sinä asut?

— Paul Paulovits rävähytti heikkoja, likinäköisiä silmiään niin nopeaan, ettei Dimitri nähnyt niistä muuta kuin vilahduksittain kirkasta sineä, sitte mainitsi Paul osoitteensa.

Heillä oli sama matka, ja he läksivät yhdessä koulusta, Dimitri käyttäen tilaisuutta tiedusteluihin. Hän sai niukkoja vastauksia, mutta ne olivat tyydyttäviä. Paul Paulovitsin isä oli ollut lääkäri. Hän oli vasta kuollut, ja äiti poikansa kanssa oli muuttanut Pietariin.

He olivat kotvan aikaa kulkeneet vaieten toistensa rinnalla, kun Dimitri keskeytti äänettömyyden.

— Sinä teit reilusti viime tunnilla. Et sinä änkyttänytkään, niinkuin sinä usein teet.

Paul Paulovitsin silmäluomet rävähtivät hermostuneesti. — Minä ajattelen aina — —

— Kunko vastaat? Etkö sinä t i e d ä mitä sinun pitää vastata?

— En aina. Minulta unohtuu usein kaikki juuri kun pitäisi vastata. Ja vaikka muistankin, niin minä kuitenkin ajattelen.

— Mitä ihmeessä?

— Kaikenlaista. Kun puhutaan kas-

veista tai eläimistä, täytyy minun aina ajatella sitä, että tahtoisin omaa maata ja omia kotieläimiä. Ja kun luetaan sodista tai murhista, täytyy minun ajatella sitä, miltähän tuntuisi jos ottaisi hengen joltakin.

— Sinä olet mukava, Paul Paulovits! Tule meille tänä iltana. Sisareni saa vieraita, ja he keittävät tschenuskia.

— Kiitoksia, jos minä ennätän. — Se sanottiin arvelevan hitaasti. — Paul Paulovits ei nähtävästi ymmärtänyt mikä armonosotus tämä kutsu oli. Mutta se vain kannusti Dimitriä. Hän ei ollut tottunut hyljättyihin tarjouksiin, eikä tahtonutkaan tottua. — Minä odotan sinua illalla, huusi hän kääntyessään kulmauksesta kotikadulle.

Tällainen oli heidän ystävyytensä alku ollut. Ja sitä jatkui siitä sekä läpi koulun että yliopistossa.

Dimitri Konstantinovits huomasi pian, että hänen monessa suhteessa oli pidettävä huolta ystävästään. Paul oli hajamielinen, epäitsekäs ja yksipuolisesti aatteen mies, — niin käytännöllisiin haluava kuin hän olikin. Hän oli samalla liian rehellinen, liian hyvä ja liiaksi valmis uskomaan hyvää muistakin. Hän tarvitsi rinnalleen jonkun, joka oli sekä

kykenevä että halukas silloin tällöin tarttumaan ohjaksiin kääntääkseen asiat Paulille suotuisaan suuntaan, jonkun, joka tunsi elämää ja ihmisiä tarpeeksi katsellakseen niitä epäilevinkin silmin. Ja Dimitri asettui itseoikeutettuna tälle paikalle. Hän oli tottunut olemaan ensimäisenä. Hän tahtoi olla sitä myöskin suhteessaan Pauliin, ulkonaisesti ainakin. Sisimmässään hän oli tietoinen siitä, että ystävä luonteenjaloudessa seisoi asteella, jolla ei muita näkynyt hänen rinnallaan. Siksi Dimitri olikin valinnut hänet ystäväkseen.

— Paul, Paul, mutisi Dimitri. Hän ei jaksanut sietää ajatusta, että hän ehkä tulisi myöhään, että kun hän kerran palaisi kotiin, Paul ei enää — —

Dimitri kiskaisi hermostuneesti päänaluksensa pystyyn ja asettui istumaan vuoteessa. Sitte hän koetti päästä puheisiin vierustoverinsa, erään saksalaisen opettajan kanssa. Mies oli pari viikkoa häittensä jälkeen joutunut rintamaan ja ikävöi nyt hurjasti kotiin. Lisäksi oli hänellä erään vasta kaatuneen toverin jäähyväistervehdys tämän vanhemmille perille vietävänä. Sekin lisäsi hänen haluaan parantua ja päästä kotiin.

Mutta kohta kun puhelu saksalaisen kanssa päättyi, luistivat Dimitrin ajatukset uudelleen Pauliin. Luonnon pyhäinen sunnuntailepokin vaikutti sen. Siinä oli samaa mitä Paulin koko olennossa: sopusointua, rauhaa ja kirkkautta.

Dimitri muisti iltaa Sofia Nikolajewnan, Paulin äidin, kuoleman jälkeen. Paul ja hän istuivat yhdessä äidin vanhanaikuisilla mahonkikaluilla sisustetussa huoneessa. Huone oli Paulin pyhäkkö ja se oli täynnä pyhäkön tunnelmaa, mutta Dimitri tahtoi saada ystävänsä pois sieltä. Hän ehdotti yhteistä ulkomaanmatkaa.

Paul Paulovitsin hienohipiäiselle kasvoille lehahti tavallista kirkkaampi puna. Hän oli ymmärtänyt. Hän ojensi molemmat kätensä Dimitrille, ja hänen katseensa kiitti. Mutta hän ei voinut suostua. Hän ei pitänyt siitä, että ihmiset ulkonaisin keinoin koettivat tukahuttaa sitä mikä voimakkaana eli heidän sisimmässään. Ensiksi se tavallisesti oli turhaa. Ei kukaan matkustelemalla voinut paeta sitä mikä asui omassa povessa. Se seurasi kaikkialle. Toiseksi oli luonnotonta pyrkiä kaipausta pakoon. Kaipaus oli alati uudistuva muis-

tutus siitä miten paljon ihminen oli saanut ja omistanut.

Dimitri muisti karistaneensa tuhkaa savukkeestaan mahonkijalustalla seisovan palmun lautaselle, mutta sitte hän katui pyhäkölle sopimatonta tekoaan, pyyhkäisi tuhan käteensä ja vei sen viereiseen, Paulille kuuluvaan huoneeseen, jossa häntä varten sinne sijoitettu tuhkakuppi seisoi tietyllä paikallaan. Palattuaan Sofia Nikolajevnan huoneeseen hän jatkoi keskustelua. Hän myönsi, että Paul tavallaan oli oikeassa. Mutta hän näki, kuten ihmiset yleensä, vain asian toisen puolen. Ulkonaisistakin seikoista saattoi olla sekä apua että vahinkoa sisäiselle kehitykselle.

Dimitri astui edestakaisin lattiata pitkin. Hänellä oli jotain sanottavaa, ja se oli hyvin yksinkertaista, mutta sittekin hän arasteli.

Hän loi ajatuksissaan pikaisen yleissilmäyksen Paulin ja omaan yliopistoaikaansa. He olivat kumpikin lueskelleet vain »omaksi sivistyksekseen», kuten hänellä oli tapana sanoa. Hän itse ei ajatellut mitään erikoista uraa, ja Paulin mieli paloi käytännölliselle alalle. Hän tahtoi omistaa edes kaistaleen intohimoisesti rakastamaansa

maata. Hän tahtoi kaunistaa ja viljellä sitä, saada omia alustalaisia — muutamia vain — ja tehdä heille hyvää. Hän uskoi, että sadat, tuhannet tällaiset vähässä uurastajat voisivat jouduttaa uuden paremman päivän koittoa maalle.

Paulilla itsellään ei kuitenkaan ollut riittävästi varoja tähän.

— Paul sanoi Dimitri, äkkiä koettaen alkaa leikkisästi, — kuten tiedät olen tuollainen koroilla eläjä, jolla ei ole kansalaistai sanoisinko elämisoikeutta sinun uudessa ihanneyhteiskunnassasi.

Paul Paulovits kääntyi äkkiä ystäväänsä päin. Hänen likinäköiset silmänsä räväyttivät nopeasti luomiaan, ja hän hymähti hänelle ominaiseen hyväänsuopaan tapaansa.

Dimitrikin hymähti. He tunsivat kumpikin tässä hymähdyksessä jotain vapauttavaa, jotain joka pani heidät iloitsemaan siitä, että heidän ystävyytensä kaikista eroavaisuuksista huolimatta oli sitä mitä se oli, voima, joka tänä surunkin aikana oli tuntuva tekijä heidän elämässään.

Dimitri jatkoi kävelyään. Hänen oli siten helpompi sanoa sanottavansa. Paulin ystävänä oli hän tietysti vastaanottanut vaikutuksi tältä. Hän oli siitä syystä halukas

lohkaisemaan osia perintötilastaan, esimerkiksi Paulille, — sopivasta hinnasta tietysti.

Dimitri pisti taasen hymähdykseksi ja joudutti astuntaansa. Mutta Paul ei hymähtänyt. — Dimitri, sanoi hän, ja ääni pyrki salpautumaan, — monet ajavat aatteitaan sanoin, sinä teoin. Minä tunnen ja ymmärrän enemmän kuin voin ilmaista.

He syleilivät toisiaan, ja asia oli sillä ratkaistu.

Keväällä toteutettiin aie. Dimitri rupesi asumaan perintötilaansa, ja Paulista tuli pienviljelijä. Kukin sai järjestää elämänsä ja työnsä omien periaatteitensa mukaan.

He viettivät kerrasasan ihanteellista elämää näihin aikoihin. Sukulaiset ja naapurit tekivät parhaansa jouduttaakseen heitä naimisiin, mutta itse eivät pitäneet kiirettä. Heidän ystävyytensä oli tehnyt heidät vaateliaaksi. He tahtoivat täyspainoista. Siksi he odottivat.

Tällä kannalla olivat asiat, kun sota puhkesi. Se repi kohta kuin pohjan heidän jalkojensa alta. Pitkään aikaan he eivät puhuneet siitä mikä tässä asiassa oli kipeintä heille. Mutta kerran se purkautui kuin vahingossa.

Dimitri oli juuri ratsastaen saapunut Paulin luokse. Hän kertoi viime tiedot sodasta.

— Yleisistä asioista en kuitenkaan huolehdi. — Dimitri kohautti olkapäitään. — Sinä tunnet mielipiteeni. Se tulee minkä tuleman pitää. Seisahtunut ja paha veri vaatii joskus suoneniskua.

— Pahasta ei koskaan tule hyvää. — Paul talutti Dimitrin hevosen takapihan kaidepuun luokse, irroitti kuolaimet sen suusta ja sitoi riimunvarresta kaidepuun renkaaseen.

— Eikö suoneniskun tarpeellisuus ole sinun periaatteitasi?

— Paul kantoi sylyksellisen tuoreita heiniä hevoselle, sitte kääntyivät he astumaan talolle päin.

— En minä muusta huolehdi, sanoi Dimitri, kyllä yleiset asiat selviävät. Mutta mitä s i n ä aiot?

— Noudattaa omaatuntoani. — Ääni oli tyyni ja kirkas.

— Hinnasta mistä hyvänsä?

— Hinnasta mistä hyvänsä.

Enempää ei asiasta puhuttu. Ulkonaisesti solui kaikki entiseen uomaansa. Kukin teki töitään, mutta he olivat tietoiset siitä, että ukkospilvi, joka singautti salamoitaan pitkin maata, milloin tahansa saattoi purhautua heidän kohdallaan.

Dimitri oli huomaavinaan, että Paul, joka ei koskaan ollut pitänyt omaisuuttaan oikein itselleen kuuluvana, vaan ainoastaan väliaikaisesti hänelle suotuna välikappaleena sen toteuttamiseksi mikä oli hänelle henkeäkin kalliimpaa, nyt entistä enemmän oli irtautumassa kaikesta häntä ympäröivästä. Eikä se irtautuminen tapahtunut tuskatta. Hyvästijätön haikeutta oli kaikessa. Elonkorjuu — kaiketi Paulin viimeinen — oli kuin hyvästijättöä. Uuden siemenen kylvö oli siemenenkylvämistä toisille sadoksi.

Enin raateli Paulin mieltä kuitenkin mahdollinen ero kodin palveluskunnasta ja kotieläimistä. Hän ei sietänyt ajatusta, että kylmät, koko hänen olemukselleen ja hänen maailmankatsomukselleen vieraat, ehkäpä vihamieliset voimat ottaisivat haltuunsa kaiken, mitä hän oli hellinyt ja hoitanut ja mikä oli ollut hänelle rakkaiden lasten asemassa.

Hän koetti välttää näitä ajatuksia. Mut-

ta Dimitri näki hänen kerran ryntäävän ulos tallista paeten kuin henkensä edestä. Ja Dimitri ymmärsi.

— »Sisar», huudahti Dimitri äkkiä ohikulkevalle sairaanhoitajattarelle. — Tulkaa tänne, minulla olisi asiaa.

Sisar oli mustiin puettu ja arvokkaan näköinen, mutta hän hymyili hieman. Dimitri Droscheffskyllä oli ystävänsä vihollismaan sairaalassakin.

Dimitri puhui hätäisen kiireisesti. Sisarella oli monta vaalittavaa ja ainainen kiire, mutta Dimitrin asia oli kerrankin puhuttava. Se oli tärkeä. Hänen täytyi välttämättä, jos suinkin mahdollista, saada puhutella jotakuta siinä kahakassa ollutta, jossa hän itse oli haavoittunut. Oli kai heitä ainakin jokunen täällä.

Sisar koetti muistella. Oikeastaan oli aivan mahdotonta pyytää, että hoitajatar voisi pitää tällaista mielessään, —

Huomautus katkesi kesken. Dimitrin kaunista hymyä oli mahdoton vastustaa. Sattuikin niin mainiosti, että sisarella sairaalan toisessa osassa oli nuori haavoittunut sukulainen. Hän voisi ehkä antaa tietoja. Hän oli itse jotakuinkin samoihin aikoihin tullut haavoitetuksi ja oli tänä tai seuraavana päivänä lähdössä kotiin.

Sisar kiiruhti toiselle vuoteelle. Dimitri painui takaisin omalleen. Hänen oli helppo odottaa, kunhan hän vain lopultakin pääsisi selvyyteen. Tapahtuma oli siksi ihmeellinen, ettei hän voinut jättää sitä sikseen. Hän tahtoi tietää, oliko hän nähnyt ilmestyksen, oliko kaikki mielikuvitusta, vai oliko tapahtumalla ehkä todellista, aistimaailmaan kuuluvaa pohjaa.

Odotellessaan rupesi Dimitri käymään tilille itsensä kanssa. Hän oli aluksi ollut kokolailla tyytyväinen oloonsa rintamassa, — lukuunottamatta tietysti hetkiä, jolloin hän ajatteli Paulia. Hän tiesi uskollisena isänmaansa palvelijana tehneensä maansa viholliselle kaikenmoista haittaa. Itse hän ei kuitenkaan pitkiin aikoihin joutunut katsomaan vihollista silmästä silmään.

Joutuessaan näkemään sodan tekemää tuhoa, auttoi Dimitriä hänen valoisa, optimistinen katsantokantansa ja hänen uskonsa, että sota sittekin terveellisenä suoneniskuna oli edistävä ihmiskunnan parasta. Sodan raaistava puoli oli sitäpaitsi suuresti vähentynyt sen kautta, että nykyajan murha-aseet usein panivat joukot taistelemaan silmänkantomattomissa olevaa vihollista vastaan. Ja sillähän jo oli jotain voitettu.

Dimitrin tyytyväisyyttä lisäsi tietoisuus,

että hän monesti oli voinut säästää toisia ja lieventää heidän kärsimyksiään. Hänen miehensä jumaloivat häntä, ja sekä ylempänä että alempana olevat pitivät häntä onnen lellipoikana, jota haluttiin matkaan, kun oli kysymyksessä jokin uskalias yritys. Onni petti harvoin Dimitri Droscheffskyn ollessa matkassa.

Juuri tällaisella matkalla Dimitri ensi kertaa joutui katsomaan vihollista kasvoista kasvoihin. Ja silloin tuo ihmeellinen tapahtui.

Heitä oli pieni joukkue tiedusteluretkellä vihollisen rintamaan päin. He kulkivat omilla alueillaan, mutta siellä liikkui myöskin paljon vihollisia. Kaikki tapahtui yks kaks. He olivat juuri päässeet pienelle mäen rinteelle, kun metsästä vingahtava kuula kaatoi yhden heistä. Vihollinen oli niskassa. Nyt oli taisteltava.

Dimitri ei muistanut Paulia. Yhtävähän hän ajatteli sitäkään, että hän nyt ensi kertaa seisoi surmanase kädessään lähimmäisensä edessä. Hän taisteli henkensä puolesta.

Mutta tarkasti tähdätty ase hervahti yhtäkkiä hänen kädestään. Silmänräpäys senjälkeen hän tunsi vihlovaa kipua oikeassa

käsivarressaan. Repäisevä kuula silpoi sen sijaltaan. Dimitri horjahti, satutti päänsä johonkin ja meni tainnoksiin. Hän heräsi saksalaisten sotavankina.

Hän ei oikeastaan ollut pahoin haavoitettu. Oikea käsi tosin oli poissa, ja hän oli saanut tärähdyksen aivoihinsa. Mutta tärähdyksestä johtunut tiedottomuus oli nyt ohi. Paraneminen edistyi nopeaan.

Sairassalin ovi avautui samassa. Kynnykselle ilmestyi nuori, solakkavartaloinen ja hienohipiäinen vänrikki, joka joskin hiukan ontuen kiiruhti salin läpi Dimitri Droscheffskyn vuodetta kohti.

Kävi kuin sähkövirta Dimitrin koko olemuksen läpi. Se oli hän, juuri hän! Ja hän muistutti todellakin Paulia.

Dimitri kohoutui kyynärpäälleen, esitti itsensä ja ojensi tulijalle vasemman kätensä. — Ettekö istu?

Nuori vänrikki kumarsi. — Kiitoksia, minulla on kiire. Olen juuri kotiin lähdössä. Mutta te olitte pyytänyt — —

— Niin, minä pyysin saada tietoja siitä miehestä, jota aijoin ampua, mutta joka sensijaan ampui minulta käsivarteni. Ja nyt sainkin tavata teidät itsenne!

Nuorukainen kumarsi. Hän näytti hämmentyneeltä. — Sota on sotaa, hän sanoi.

— Sota on sotaa. Minä ymmärrän. Älkää luulko että syytän teitä. Te teitte parhaanne ja minä samoin. Mutta nähkääs, minä en voinut ampua teitä.

Vänrikki vilkastui. Oliko sillä siis todella syynsä? Hän muisti tapahtuman selvään. Se hämmästytti häntä silloin. Mutta sitte se painui unohduksiin. — Te tähtäsitte. Luulen että olisitte ehtinyt ennen minua. Mutta kätenne painuikin samassa, ja minä ammuin.

Dimitri kohoutui sotilaallisen suoraksi vuoteellaan. Hänen silmänsä säteilivät, ja suu oli hymyssä.

— Sillä oli syynsä. Minulla on hyvä ystävä, — teidän näköisenne. Minun oli mahdoton ampua.

Vänrikin katse painui. Ihminen ja sotilas taistelivat keskenään. — Minulla ei ole lupa kiittää tekoanne, — mutta äitini siunaukset tulevat seuraamaan teitä. — Hänen huulensa vavahtivat. Oli monta, joille hänen nuori elämänsä oli kallis.

— Seuratkoot ne ystävääni. — Dimitrin ääni värähti.

— Missä hän on? Sodassako? kysäsi vänrikki.

Dimitri epäröi hetken. — Ei, en tiedä, sanoi hän hiljaa. —

— Mutta teillä on kiire, — kiire kotiin. Kiitos että tulitte!

Vänrikin pää painui syvään. Hänen kätensä liikkeetkin ilmaisivat hellyyttä, kun hän tarttuen Dimitri Groscheffskyn vasempaan käteen kunnioittavasti painoi sen huulilleen. Sitte hän kääntyi ja kiiruhti pois.

Oikeasta poissilvotusta käsivarrestaan ei Dimitri sen jälkeen puhunut, ennenkuin häntä kuljetettiin kotimaata kohden. Hän oli sillä matkalla entistäänkin iloisempi ja tartutti iloa koko ympäristöönsä. Kuitenkin häntä yleisesti säälittiin hänen käsivartensa tähden. Hänhän vielä oli nuori, ja käsivarsi sattui olemaan oikea.

— Se nuori, voimakas käsi olisi vielä voinut tehdä paljon hyvää, sanoi säälivästi sisar junassa, joka kuljetti palaavia läpi Suomen.

— Minä näin ystävän kasvot vihollisessani. Se ratkaisi asian.

Sisar, jolla oli rinnallaan punainen risti, merkki rakkaudesta, joka antoi henkensä ihmisten edestä, ei häntä ymmärtänyt. Mutta hän hymyili, sillä Dimitri Droscheffskyn hymyilyyn täytyi vastata.

VIERUSTOVERIT

Matkalla he eivät tietäneet mitään toisistaan. Mutta perille jouduttuaan —, tai oikeammin kotimatkan etäisessä pohjoismutkassa, he tulivat naapureiksi. Toinen heistä sijoitettiin sotavankisairaalan suuren salin etäisimpään nurkkaan, toinen vieressä seisovaan vuoteeseen.

Näytti melkein siltä kuin järjestelyssä olisi piillyt jokin ajatus, niin perin erilaiset olivat nämä vierustoverit. Toinen oli joukkonsa iloisin mies, toinen oli ainoa, joka ei ilmaissut vähintäkään iloa kotiinpääsöstä. Toisella ei ollut yhtään mitään matkassaan, sillä iloisella oli tavallista suurempi matkapussi, jota hän ei, ellei se käynyt välttämättömäksi, hetkeksikään heittänyt luotaan. Toinen katseli tuontuostakin osaaottavasti vierustoveriinsa, toinen ei koskaan edes kääntänyt päätäänkään toveriinsa päin. Hän oli sokea ja hänellä oli side silmillä.

Näkevä, joka oli iloinen luonteeltaan, puheli aina kun vain sai tilaisuutta siihen.

Hänen täytyi jakaa iloaan muillekin. Ja sekin, että hänen vierustoverinsa oli sokea, kehoitti häntä puhumaan. Täytyihän sokean edes saada kuulla, kuulla jotain iloista. Ja hänellä oli iloista puhuttavaa.

— Tiedättekö, meillä on vain laskettavana pitkä alamäki läpi Ruotsin. Sitte olemme kotona.

Sokea kuuli riemuväreen joka sanassa, ja se vihlasi hänen sisintään kuin miekan terä. Hän ei vastannut.

— Jos uskaltaisin, niin soittaisin teille. Mutta en vielä tiedä, onko se luvallista. — Hän puhui kuiskaamalla. — Soitto on oivallista lääkettä.

Sokea päätti mielessään, että hänen vierustoverinsa oli hyvin nuori. Vanhemman ääni ei koskaan voisi ilmaista tuollaista yli äyräitten tulvehtivaa iloa, ei ainakaan sen, joka sodan kauhut nähtyään palaa rintamasta.

— Koetelkaahan mitä minulla on tässä!

Sokea kuuli vierustoverinsa kopistelevan tavaroitaan. Sitte hän tunsi, että jotain työnnettiin hänen viereensä. Hän kuljetti käsiään tunnustelevasti peitettä pitkin ja sai käsiinsä viulun.

Toinen vetäisi jousella pari kertaa kielien poikki ja naurahti.

— Oletteko kuulleet moista senjälkeen kuin läksitte kotoa! — Ääni oli ylpeä kuin kepposistaan kehuskelevan koulupojan.

Taas vetäisi hän muutamia rajun iloisia säveleitä, sitte hän alkoi kertoa. Hän puhui nyt matalalla äänellä, melkein kuiskaamalla, mutta nytkin värisi joka sana hillittyä iloa. Viulu oli koko ajan seurannut häntä. Hän oli peljännyt sen kadottamista melkein enemmän kuin henkeään. Kukapa oikeastaan ennätti ajatella henkeään sodassa. Vaaran hetkenä oli muuta ajattelemista, ja kun vaara oli ohi, oli hän aina ajatellut viuluaan.

Tämä ei ollutkaan mikään tavallinen viulu. Se oli aito Cremonalainen. Se puheli, itki ja iloitsi ihan kuin ihminen. Sillä oli sisimmässään kaikki ihmisrinnan säveleet, ja se ilmaisi ne ymmärrettävämmin, täyteläisemmin ja ihanammin kuin konsanaan sanat.

Tämä viulu oli myöskin hankinut hänelle sen pikku vaimon, joka nyt kotona odotti häntä.

Sokea makasi liikahtamatta. Ei mikään hänessä ilmaissut, kuuliko hän vai eikö, oliko hän tyytyväinen vai tyytymätön.

Mutta kukapa ei mielellään kuulisi tuollaisesta herttaisesta pikku vaimosta, joka oli sulaa päivän paistetta kullalle vivahtavista ruskeista kiharoistaan kiiltonahkaiseen kengänkärkeensä saakka.

Sentähden toinen jatkoi.

Jo heidän ensi tutustumisensa oli ollut kuin kirkasta kevätpaistetta. Tosin se alkoi kuutamokävelyllä, mutta siinä ei ollut mitään haikeamielistä haaveilua, sulaa iloisen kirkasta kevätaurinkoa vain.

Hän oli lähtenyt virkistysmatkalle Sveitsiin. Cremonalainen, jonka hän äsken oli saanut isoisältään, oli hänellä matkatoverina. Rajattoman hyvällä tuulella hän kierteli Zürichin nähtävyyksiä ihailemassa. Illalla hän hankkiutui Zürichbergiin, sai viimeisen vapaana olevan huoneen, tilasi illallisen itselleen ja asettui parvekkeelle nauttimaan sekä näköalasta että illallisesta.

— Ehkäpä hän nukkuu. — Kertoja katsoi hetkisen kysyvästi vierustoveriinsa. Sitte hän ajatuksissaan jatkoi keskeytynyttä kertomustaan. Kaikki oli yhtäkkiä käynyt niin eläväksi hänelle kuin olisi se vasta tapahtumassa.

Hänen siinä istuessaan ja nauttiessaan on hänen katseensa yhtäkkiä kiintynyt pie-

neen vaaleapukuiseen olentoon, joka kepeät matkakapineet kädessään seisoo parvekkeen kynnyksellä. Se vaaleapukuinen puhelee vahtimestarin kanssa. Hän koettaa saada yösijaa itselleen, mutta tilaa ei ole muuta kuin etäämpänä olevassa pienessä huvilassa. Vaaleapukuinen ei kuitenkaan siitä säikähdä. Levollisesti hän tilaa illallista itselleen, valitsee parvekkeelta paikan josta on mitä ihanin näköala ja asettuu siihen.

Cremonalainen on näihin asti rauhallisesti maannut kotelossaan. Mutta nyt muistuttaa se olemassaolostaan. — Mitä te täällä istutte kahden ja vaiteiljaina. Olenhan minäkin matkassa.

Cremonalainen pääsee kotelostaan. Sen täytyy saada puhua.

Neiti syö huomattavan hitaasti. Kun hän vihdoin nousee, lähenee hän soittajaa. — Kiitoksia! Te soitatte ihanan kauniisti. — Katse säteilee ja kiharoissakin, jotka vallattomasti kurkkivat esiin yksinkertaisen matkalakin alta, oli kuin kimmellystä.

Kun he viimein yhdessä lähtevät kulkemaan yömajaksi suositeltuun huvilaan, ovat he jo kuin vanhat tuttavat. Mutta mistä he puhuvat, sitä hän ei tiedä, ei tietänyt silloin eikä tiedä jälestäkään päin. Hän tietää

vain sen, että hänen rinnallaan kulkee pieni vaaleapukuinen olento, jonka astunta on joustavaa kuin nuoren vuorikauriin, ja jonka ympärillä kaikki paistaa ja kimaltelee kuin auringon kirkkaassa valossa.

Ja sitte, sitte, kun he olivat sanoneet hyvää yötä, teki hän s e n, tuon tavattoman, jota hän ei koskaan ollut katunut niin monesti kuin sille olivatkin yhdessä nauraneet. Hän vetäisi esille matkakynän ja nimikorttinsa ja kirjoitti kuutamon valossa suurin juhlallisin kirjaimin: Huomentervehdys oppaaltanne. Sitte hän pujotti kortin sisään oven rakoon siinä huoneessa, jonne hänen vaaleapukuinen tyttönsä oli kadonnut. Kortti tarttui juuri ovenrivan kohdalle, ja hän iloitsi ajatellessaan, että siitä se varmasti putoaa maahan huomen aamuna, kun hän avaa oven.

Minkälaisia lapsia he silloin kumpikin olivat! Mutta miten onnellisia lapsia! Nyt he jo olivat paljoa vanhemmat, vaikka siitä ei vielä ollut kovinkaan pitkä aika. Mutta he olivat kokeneet paljon, se pikkuinen kotona ja hän sekä rintamassa että sotavankina. Ja kuitenkin pyrki nyt ihan lapsettamaan, kun hän ajatteli sitä, että matka lyheni ja koti läheni. Ja siellä kotona oli

kaksi odottamassa, se rakas pikku vaimo ja ihmeellinen pieni, pehmeä, punainen ja valkoinen käärö.

Sokea viereisessä vuoteessa liikahti. Toinen käytti kohta tilaisuutta hyväkseen.

— Oletteko valveilla? Kuulkaa, sanokaa minulle, ymmärrettekö, miten mies voi erota herttaisesta pikku vaimosta kolmenkuukautisen avioliiton jälkeen ja sitte elää näkemättä häntä enemmän kuin sitä pehmeätä pikku olentoa, joka on saapunut kotiin isän poissa-ollessa?

— Elämässä on paljon, jota ei kukaan ymmärrä. — Sokea puhui kuin jatkoksi omiin ajatuksiinsa.

— Mutta me voimme katsoa kaikkea joko valoisalta tai synkältä kannalta. — Huomautuksessa oli ojennuksen makua, mutta tarkoitus oli parhain. — Nähkääs, minulta on toinen sääri mennyt. — Hän hätkähti omia sanojaan muistaessaan että vierustoveri ei voinut nähdä mitään. — Olisihan minullakin syytä surra, jatkoi hän kuitenkin, — kun näin nuorella ijällä olen joutunut raajarikoksi. Mutta sen sijaan olen iloinen, rajattoman iloinen. Mitä merkitsee poikki ammuttu sääri, kun vaimoni ja se pieni, pehmoinen ovat kotona odottamassa!

— Onko teillä lapsia? kysäisi hän äkkiä, samalla kun kohosi istualleen ja kietaisi peitteen paremmin polven alta poikki sahatun säären ympärille.

Sokea nosti hiukan kättään. Se tapahtui vaistomaisesti, kuin olisi hän tahtonut suojata itseään.

Hyvä Jumala, kuinka kiduttavasti tuo toinen osasi asettaa sanansa! Ikäänkuin hänellä ei olisi ollut murhetta tarpeeksi sokeudestaan ja repivistä, raatelevista muistoista!

Äkkiä hän muisti kysymyksen. — Ei ole, vastasi hän väsyneesti.

— Mutta vaimo?

— Vaimo on.

— Me olemme kaikki kadottaneet paljon, mutta meidän täytyy iloita siitä mitä meillä on.

Sokean mieli kuohahti.

Eikö hänellä vielä ollut ikää tarpeeksi ymmärtääkseen, että vaikka he kaikki olivatkin palaavia, palasivat he eri asteisesti ruhjoutuneina, eri mielentilassa ja erilaisiin oloihin. Rikkiammuttu sääri oli korvattavissa

keinotekoisella, mutta mikä korvasi sokealle hänen näkönsä? Ja kuka aavisti, mitä näkö merkitsi juuri hänelle? Hän ei voinut avautua ihmisille, ei kuten vierustoveri sanoin viskellä heille sisintään niinkuin rikas rahoja taskustaan. Hän oli luonnostaan saita sisimpänsä suhteen. Ja olot olivat yhä enemmän kehittäneet häntä tähän suuntaan. Hän oli oppinut olemaan yksin ja yksinäisyydessä tuijottamaan omaan sisimpäänsä, niinkuin saita raha-arkkuunsa. Barbel ei käsittänyt tällaista. Ajatukset eivät koskaan rasittaneet häntä. Hän purki sisimpänsä lauluun ja laverteluun. Kaikki oli helppoa hänelle paitsi yksinäisyys. Sitä hän ei sietänyt. Sentähden olivat he oppineet kulkemaan kukin omia teitään, toinen koko maailman ystävänä, toinen sisäisesti eristettynä kaikista, joskin ulkonaisesti yhtenään kosketuksessa sen monivivahteisen ihmisvirran kanssa, joka päivittäin vieri hänen ja hänen kotinsa ohitse.

Mutta hänenkin täytyi joskus avautua. Yksinäisyys kävi hänelle liian raskaaksi. Ja sentähden avautui hän vuorisen kotiseutunsa suurpiirteiselle luonnolle, tuolle luonnolle, jonka jokainen väri ja vivahdus oli hänelle tuttu kuin piirteet rakkaissa kas-

voissa, ja joka ehdottomasti painaa syvän ja vakavan leimansa ystäviinsä. Sen ystävän suhteen hän ei koskaan pettynyt. Sille hän uskontui. Siltä hän sai apua. Ja nyt, — nyt — —

Hoitajatar oli salin toisesta päästä siirtynyt yhä lähemmäksi nurkkaa, missä vierustoverit makasivat. Sokea kuuli hänen suojasidettä avatessaan puhelevan säärensä menettäneelle. Hän puhui uudesta säärestä. Nykyaikana saatiin aivan erinomaisia. Viuluniekka ei sitäpaitsi ollut riippuvainen särestä. Hän saattoi sekä edistyä että elättää itseään siitä riippumatta.

— Entä te? — Hoitajatar kääntyi sokean puoleen ruveten aukomaan silmäsidettä. — Voitteko tekin jatkaa tointanne?

— Minulla on pieni liike ja majatalo alppiseudussa. — Ääni oli kalsea, luota lykkäävä. Sen täytyi hinnasta mistä hyvänsä salata, salata — — —

— Ettekä enää koskaan saa nähdä ihanaa maatanne! — Huudahdus luiskahti kuin vahingossa hoitajattaren huulilta. Sokea kuuli siinä osanottoa. Mutta sekin repi.

Hoitajatar irroitti samassa siteen. Sokea kuuli äännähdyksen, joka purkautui kuin säikähdyksestä.

— Kauniin näköistä vai mitä? — Sokean kasvot vääntyivät omituisesti. Hänen teki mieli ilkkua omaa onnettomuuttaan. Mutta ainoa kohta hänen kasvoissaan, joka oli kyllin ehjä jotain tunnetta ilmaistakseen, oli suu. Ja se osasi tulkita ainoastaan tuskaa.

Hoitajatar ei kohta vastannut. Hänen kätensä vapisivat, kurkkua kuristi henkeä salpaavasti. — Miekkako teidät näin on ruhjonnut? sai hän viimein kysytyksi.

— Miekka. Nenä poikki, silmät poissa! Minä mahdan olla kaunis!

— Vaimonne on hoitava teitä entistä hellemmin! — Uusi side laskettiin hellävaroin ruhjoutuneille kasvoille.

Barbelko hoitaisi entistä hellemmin, hän, joka vihasi kaikkea rumaa ja joka aikoja sitte olisi jättänyt miehensä, ellei tämä olisi ollut kaunis, arvossa pidetty ja hyvä vaimonsa elättäjä!

Kuinka kiduttavia sanoja ihmiset saivatkaan suuhunsa! He seisoivat kuin rautaraipat käsissä häntä suomimassa. Mutta he eivät tietäneet!

Sokea painui raskaasti takaisin vuoteelle.

Hellemmin kuin koskaan! Barbel hellästi ja lämpimästi hoitamassa inhottaviksi ruhjoutuneita kasvoja!

Hänen täytyi nauraa. Sitte hän kääntyi seinään päin kuin kääntyäkseen pois ajatuksista, jotka olivat liian raskaat. Mutta ajatukset olivat yhtä armottomat kuin ihmiset. Ne eivät laskeneet häntä rauhaan. Hän näki Barbelin edessään puhuttamassa majataloon poikenneita vieraita, veikeä hymy suupielissä ja silmät elämänhalua säteilevinä. Hän näki, miten kaunis hänen nuori, häntä yhdeksän vuotta nuorempi vaimonsa oli. Hän tiesi, miten huolellisesti ja sievästi hän pukeutui, ja että hän joka paikassa herätti huomiota. Hän oli nähnyt tätä siksi usein, että hän nytkin sokeudestaan huolimatta näki sen. Mutta hän tiesi senkin, että Barbel ajatteli muutakin kuin ulkokuorta, että hänessä oli kiihkeä, tarmokas halu päästä eteenpäin ja ylöspäin elämässä. Hän pani arvoa kaikelle mille ihmiset panivat arvoa. Hän rakasti kaikkea mikä kuului joltain ja näytti joltain. Kuoren kauneutta vaille jääneet sisäiset arvot olivat arvottomat hänelle.

— Minä poloinen, vaikeroi hän sisimmässään, — minä olin kaunis, arvossa pidetty mies. Ihmiset kohtelivat minua kuten asemansa yläpuolelle kohonnutta. Minä kelpasin hänelle porraspuuksi!

Sokea tavoitteli peitettä. Hänen oli vilu. Häntä puistatti.

Heidän avioliittonsa oli ollut kovaa ja kuluttavaa kamppailua, siitä asti kun ensi huumaus oli haihtunut. Barbel rakasti leikkiä ja sai leikkiä. Mutta leikkikentän rajat olivat selvät. Miehen katse vartioi häntä. Se puhui suoraa, tinkimätöntä kieltä. Se sanoi: »valitse, sinä näet rajan. Rajan toisella puolella tulee meistä ero.» Mutta Barbel ei tahtonut erota. Arvossa pidetty aviomies ja luotettava elättäjä painoi paljon vaa'assa.

Heidän kaksintaistelunsa keskeytyi ainoastaan siihen aikaan, kun he odottivat lastaan. Silloin hän hellitti ohjia. Hän oli niin rajattoman onnellinen lapsesta. Aina kun hän siihen aikaan palasi matkoiltaan kotiin ja laaksosta nousi rinnettä ylöspäin, katseli hän vuoren kielekkeelle kohonnutta kotiaan omituisella hartaudella. Se oli siinä kuin räystään alle rakennettu linnunpesä. Ja sydän vavahti rinnassa, kun hän ajatteli, että sieltä pian kuuluisi sellaista heikko-äänistä vikinää kuin linnunpesästä ainakin.

Hän oli jo näkevinään pienen, vakavakatseisen pojan kodin kynnyksellä. Poika tähysteli tielle päin. Hän odotti isää. Ja kun isä näkyi, juoksi poika vastaan. Hän

pujotteli pienen kätensä isän käteen, ja sitte he käsitysten jatkoivat matkaansa. Aurinko laski. Alppien huiput hehkuivat kuin tulessa. Varjon puolella vivahtelivat tummat, sulavanpehmeät värit keskenään, kilpaillen kauneudessa. Ei isä eikä poika puhunut mitään. He kulkivat vaijeten toistensa rinnalla. Mutta he ymmärsivät toistensa ajatukset ja tunsivat toistensa tunteet. Isä ei ollut yksin eikä köyhä. Hän oli rikas ja onnellinen.

Siihen aikaan, jolloin hän unelmoi tästä kaikesta, palvoi hän vaimoaan korkeampana olentona. Hän oli vakuutettu siitä, että Barbel lapsen synnyttyä kokonaan muuttuisi.

Mutta muutoksen sijaan tulikin tuo hetki, joka opetti häntä vihaamaan vaimoaan, tuo hetki, jolloin Barbel tiedottomana kannettiin kotiin eräistä huvitilaisuuksista ja hänelle ilmoitettiin, että hänen toivonsa oli surmattu!

Jospa hän vielä olisi voinut vihata niinkuin silloin! Mutta hän oli taistellut voidakseen antaa anteeksi. Ja kun hän oli voinut sitä, oli hän uudelleen ruvennut rakastamaan. Hän uskoi vieläkin mahdolliseen muutokseen. Etenkin sodan puhjettua oli toivo hänessä virinnyt. Ero oli yhdistävä heidät. Ero oli ehjentävä särkyneen.

Hän näki monta kaunista unta, sillaikaa kun kuulat vinkuivat hänen ympärillään ja tykit soittivat surmasäveleitään. Hän toivoi sekä omasta että toisten puolesta. Ei kai tällainen hävityksen kauhistus ollut vain äkillisen mielijohteen seuraus. Sillä täytyi olla jokin tarkoitus, niin hyvä ja suuri tarkoitus, että sen saavuttamiseksi kannatti kärsiä ja uhrautua.

Tuo tarkoitus näytti hänen omaan elämäänsä nähden läheiseltä ja ymmärrettävältä. Miksi ei sitä olisi olemassa kokonaisuuteenkin nähden?

Mutta nyt, nyt oli häneltä sammunut toivo kokonaisuuden tarkoituksesta samalla kuin hänen omastaan. Hän tiesi, minkälainen hänen osansa oli. Sokea, petetty, halveksittu mies hän oli. Hänkö voisi toivoa?

— Te näytätte niin kovin synkältä. Minä soitan teille vähän. Ovet ovat kiinni toisiin huoneisiin.

Sokea säpsähti. Hän oli ennättänyt unohtaa missä hän oli.

Hiljainen, hillitty sävel kaikui salia pitkin. Tuntui siltä kuin soittaja olisi käyttänyt sordiinoa, mutta sittekin väreili sävel iloa.

Parvi iloisia säveliä karkasi taas esille.

— Kuuletteko? Me palaamme kotiin, — odottavien luo.

Sokea ei liikahtanut. — Hän soittaa toisten iloa ja riemua, ajatteli hän. Minulle hän soittaa maasta, jossa paimenpoikanen jokeltaa ja kellot kilahtavat, maasta, joka oli ainoa ystäväni ja jota silmäni ei koskaan enää näe.

Hänen täytyi taas ajatella, millä inholla hänen vaimonsa kääntyisi pois hänestä. Sokeudessaan hän näki sen kuin ruumiillistuneena.

— Kuulkaa! Ymmärrätteko näitä säveleitä?

Soittaja kumartui sokean puoleen. Hänen äänensä väreili herkkänä kuin viulun kieli. — Näin jokeltaa pieni lapsi! — Ymmärrättekö, hän on nukkunut levollista, makeaa lapsen unta. Sitte hän ynähtää unissaan, — näin — ja nyt hän herää, — itkasee pikkuisen, mutta näkee äidin ja nauraa! Näin, näin! — Kuuletteko, se on oman pikku poi-

kani ääni! Se on puhunut minulle vankeuden maassa. Se on kutsunut ja kutsuu minua kotiin!

Sävelet loppuivat autuaalliseen jälleennäkemisen iloon. Sokea kuuli soittajan pistävän viulun pussiinsa.

— Teistä minä kai olen puolihassu, mutta tiedättekö, minä rakastan aivan rajattomasti tuota pientä, pehmeätä olentoa, jota en vielä koskaan ole nähnyt.

Hän naurahti kuin hämillään. — Kotiin palaava sotavanki on kai hullu ilosta, lisäsi hän itseään puolustavasti.

Samassa tuli hoitaja. Hän tiedusteli kunkin vointia, korjasi vuoteita ja toivotteli hyvää yötä. Vahvistava lepo oli tarpeen. Seuraavana päivänä oli jatkettava matkaa.

— Kotiin, täydensi soittaja, ja kävi kuin hyminä läpi huoneen. — Nukkukaa tekin hyvin, jatkoi hän, kääntyen sokean puoleen, samalla kepeästi koskettaen häntä, ilmaistakseen kenelle hän puhui. — Uni antaa voimia iloitsemaan.

— Kiitoksia! — Ääni ei enää ollut kylmä, mutta se oli väsynyt, läpeensä väsynyt. Illan tulo, josta hän toisten kautta sai tiedon, muistutti hänelle aina hänen nykyistä täydellistä avuttomuuttaan. Vuo-

teessa kääntyminenkin muistutti, että hänen oli mahdoton kääntyä valoon päin.

Nämä ajatukset kuluttivat ja kiduttivat häntä. Ja kuitenkin täytyi ajatella. Eihän hän muuhun kyennyt.

Hän naurahti taas niin ilkeästi, että hän itsekin säikähti sitä. Hänen mieleensä oli johtunut, ettei hän koskaan niinkuin muut illoin voinut ummistaa silmiään. Hänellähän ei ollut silmiä.

Niin, hän oli ilkeästi ruhjottu raukka, jota kuka tahansa milloin tahansa saattoi pettää, mies, joka ei enää voinut elättää itseään, mies, jolta kaikki oli riistetty.

Ajatus etsi haparoiden tukikohtaa.

Saattoiko kaiken takana sittekin olla tarkoitusperä, päämäärä, joka teki elämän elämisen arvoiseksi?

Jos saisi ajatella niin, jos voisi luottaa ja uskoa johonkin, ehkä silloin jaksaisi elää tulematta hulluksi.

Häntä alkoi huimata. Hän tunsi suurta ruumiillista heikkoutta. Sieluntuskat olivat jo kauan kiduttaneet häntä, ja vierustoveri

oli tänään nostanut hänen epätoivonsa huippuun asti.

Tuntui raukaisevan niin omituisesti. Tulisikohan uni vihdoin hänellekin, jolla ei ollut silmiä, joita ummistaa?

Hän tunsi vaipuvansa kuin pohjattomaan syvyyteen. Mutta se syvyys oli unen pehmeä syli.

Etäisyydestä hän kuuli viulun ääniä. Se jokelsi ja nauroi kuin pieni, unesta heräävä lapsi.

Hän kohotti kätensä. Hän tahtoi pujottaa sen oman pikku poikansa käteen ja kulkea hänen kanssaan kotirinteitten varjoisaa polkua pitkin.

Mutta hänen kätensä painuikin hervottomasti takaisin vuoteelle. Se ei tavannut tukea. Hän ei löytänytkään lapsensa kättä. Hänhän oli sokea.

— — — — — — — — —

„SUURI TODISTAJIEN JOUKKO“

Feodor Feodorovitsh Iwanoffsky oli pitkä ja harteva. Leukapieliä peitti tiheä, pikimusta parransänki. Töyhdöksi tuuhistuneiden viiksien alla loistivat helakanpunaiset, paksut ja himokkaat huulet. Otsa oli matala, kulmakarvat paksut ja tuuheat, silmäripsien alla välähtivät mustat, keskitettyä voimaa ilmaisevat silmät.

Feodor Feodorovits oli syntynyt käskijäksi. Se ilmeni jo lastenkamarissa, jossa hänen vanha »njanjansa» sai suojella sekä silmiään että hiuksiaan aina, kun hän uskalsi asettua pojan tahtoa vastustamaan. Sisaretkin, sekä Feodoria vanhempi että nuorempi, oppivat häntä pelkäämään. He kätkivät visusti lukon taakse kaikki millä oli jotain arvoa: nuket, kirjat ja koristukset, jotta ne eivät joutuisi vaaraan, jos Feodorin päähän pälkähti käyttää niitä, ellei muuten niin hävittämishalunsa esineenä.

Enimmän kärsi tästä kuitenkin äiti. Hän koetti kauan, mutta turhaan, pitää puo-

liaan poikaa vastaan. Niin kauan kuin isä eli, taipui poika pakosta ja pelosta hänen rautaisen tahtonsa alle. Mutta isän kuoltua ei enää mikään pannut sulkuja pojan rajulle itsevaltiudelle.

— Feodor, Feodor, minkätähden sinä olet tuollainen! Sinä poljet sydämeni jalkojesi alle. — Äiti, joka turhaan oli koettanut sekä hyvyyttä että kovuutta, puhkesi kerran valituksiin.

— Minkätähdenkö olen? Kysy itseltäsi! Pyysinkö minä tällaista luontoa!

Vastaus taittoi ikiajoiksi kärjen kaikelta mitä äiti olisi tahtonut sanoa pojalleen. Se suuntasi syytöksen hänen oman sisimpänsä veristävään haavaan. Hän sulkeutui huoneeseensa. — Miksi, miksi, kysyi hänkin. — Miksi tuli juuri Feodor Petrovits Iwanoffsky lasteni isäksi?

Hän vastasi epätoivoiesslla vastakysymyksellä. Miksi oli olemassa kouluja kaikkia mahdollisia ja mahdottomia tarkoitusperiä varten? Miksi ahdettiin tietoja ihmisten aivoihin, kehitettiin heidän ääntään, heidän jäseniään, valmistettiin heitä toimiin mitä erilaisimmilla aloilla, mutta kun oli kysymyksessä elämän ratkaisevin askel, suurin

ja vaikein kaikista tehtävistä: äidin, silloin vaijettiin.

Hän muisti katkeruudella kuinka vanhat, kypsyneet ihmiset touhuuttivat nuoria naimisiin. Ottaminen oli pääasia, kenen otti, onnistuiko valinta vai eikö onnistunut se jäi sattuman varaan.

Sellaisella opastuksella hänkin nuorena oli lähtenyt liehumaan huvista huviin, niistä löytääkseen oman onnenosansa. Ja hän luuli sen löytäneensä silmätessään Wladimir Markowskyn syviin, tulisiin silmiin. Mutta heille tuli pientä riitaa. Hän tahtoi tehdä Wladimirin mustasukkaiseksi ja siten sytyttää hänet uudelleen. Siitä syystä hän antautui Feodorin seuraan. Kun hän huomasi, että Wladimir tämän perustuksella vain loittonemistaan loittoni hänestä, oli myöhäistä korjata mitään. Wladimir oli poissa. Revolveri kädessä Feodor vaati häitä aljetun leikin lopuksi. Hän pelkäsi sulhastaan, pelkäsi miestään, lopuksi täytyi hänen peljätä poikaansa.

Mutta käskijäksi syntyneelle Feodor Feodorowitsille löytyi lopultakin voittaja siinä surman tulessa, jota vihollisen patteri syyti hänen ja hänen joukkojensa silmille.

Ensin repäsi kuula häneltä käsivarren.

Sitte hevonen suistui hänen altaan. Sitte jokin kaasi hänet kumoon. Mitä senjälkeen tapahtui, siitä ei hänellä ollut tietoa. Hänen oli mahdoton jälestäkään päin päästä selville siitä. Hän tiesi vain sen, että hän heräsi jossain pilkkosen pimeässä.

Kun hän vähän aikaa oli ponnistanut ajatuksiaan, muistui hänen mieleensä hetki, jolloin granaatti oli räjähtänyt hänen läheisyydessään. Hän muisti, että hevonen suistui hänen altaan ja että hän kaatui.

Missähän hän oikeastaan nyt mahtoi olla? Ehkä jonkun juoksuhaudan piilopaikassa niin syvälle haudattuna, ettei päiväkään päässyt sinne pilkistämään.

Olisikohan hänen denstjikkinsä kätkenyt hänet jonnekin siten pelastaakseen hänet? Voihkina, jota hän silloin tällöin kuuli jostain näkymättömästä etäisyydestä, viittasi sinne päin.

Hän rupesi tunnustelemaan ympäristöään. Silloin hän huomasi syyn vasemmassa olkapäässä tuntuvaan kipuun. Hän oli kädetön.

Hän nielasi kirouksen, etsi taas haparoiden muistojensa juokosta ja pääsi viimein siihen hetkeen, jolloin käsivarsi kiskaistiin irti.

Mitenkähän mahtoi olla hänen oikean säärensä? Sitäkin poltti nilkan yläpuolelta, ihan kuin helvetin tuli olisi sitä kärvennellyt. Saksalainen oli kai vienyt senkin.

Kuului siltä kuin ovi olisi avautunut ja sulkeutunut jossain. Sitte hän erotti ääniä ja askelia, — jossain etäällä.

Kirottu paikka tämä tällainen, jonne ei laskettu ainoatakaan päivän sädettä!

Äänet olivat nyt niin lähellä, että hän kuuli sanoja. Silloin hänelle selveni, että lähestyvät puhuivat saksaa. Hän oli siis vanki, sotavanki. Ja tämä pimeys oli saksalaisten pirullisia vehkeitä!

— Aijotteko tappaa minut tässä pimeydessä? — Hän kohoutui hiukan kyynärpäälleen ja huusi niin kovaa kuin jaksoi.

— Hiljaa, sanoi ääni aivan hänen läheisyydessään. — Älkää häiritkö toisia sairaita.

— Laskekaa valoa tänne, — heti paikalla! Kuuletteko!

— Täällä on valoa. Vika on silmissänne.

Feodor odotti henkeään pidättäen. Hän ei tietänyt, ilkkuiko ääni vai —

— Te olette sokea.

Sokea, sokea! Hän kiljasi kuin haavoit-

tunut peto ja hervahti sitte takaisin vuoteelleen. Hän oli menettänyt tajuntansa. Suuri verenmenetys taistelutantereella oli häntä heikontanut.

Herätessään tainnoksista Feodor taas heräsi ihmettelemään ympärillään vallitsevaa pimeyttä. Sitte hän muisti ja raivostui.

Laupeudensisar, joka kulki vuoteelta toiselle, ei ymmärtänyt sanoja, joita Feodor syyti suustaan, mutta hänen sisintään karmi. Hän laski kätensä sairaan olkapäälle. — Muistakaa, ettette ole yksin. Täällä on paljon heikkoja sairaita.

— Tuokaa lääkäri tänne! Ja valoa! Minä tahdon saada näköni takaisin. Vai oletteko sellaisia petoja, ettette anna viholliselle edes lääkärinhoitoa?

Hän vaipui voihkien takaisin vuoteelle. Tuska, jota hän tunsi, oli liian raju hänen vielä heikoille voimilleen.

Hetken kuluttua hän tunsi »sisaren» asettuvan hänen läheisyyteensä. Hän aavisti sen siitä, että jokin hipaisi hänen vuodettaan ja ääni kuului hyvin läheiseltä. Lääkäri oli muka hoitanut häntä siitä asti kun hänet tänne tuotiin. Sääri ja olkapää olivat parhaassa mahdollisessa kunnossa. Mutta silmille ei lääkärien taito mahtanut mitään.

Tällaisellako hulluuteen asti raivostunutta miestä lohdutettiin?

Hän kiristi hampaitaan. Hän ei jaksanut enää riehua. Eikä hän tahtonut saada uudistettua muistutusta noilta — Hän sihautti sanan hampaittensa lomitse. Sitte hän puhkesi sisimmässään vaikertamaan: sokea, sokea, tuomittu elinkautiseen pimeyteen! — Ja lisäksi vailla jalkaa, vailla kättä. Hän, joka oli käskijäksi syntynyt, joka oli määrännyt sekä oman kohtalonsa että toisten, hän on nyt tuomittu ei ainoastaan elinkautiseen pimeyteen, vaan myöskin elinkautiseen riippuvaisuuteen muista ja siitä mitä he suvaitsevat tai eivät suvaitse tehdä.

Hän voihkaisee taas niin ääneensä, että kyyneleet nousevat muutamien sairaiden silmiin. Toiset pudistavat moittivasti päätään. Eräältä vuoteelta viskaa parrakas mies hänelle vihaisen: syntyisipä tästä konsertti, jos kaikki pitäisivät tuollaista ääntä!

Feodorin ainoa käsi puristautuu nyrkkiin, ja hän kihnuttaa hampaitaan vastatusten. Raivo ja tuska kuluttavat häntä kuin tuli. Viimein vaivuttaa väsymys hänet horrostilaan. Se helpoittaa hetkeksi. Mutta kun Feodor siitä selviytyy, uudistuu sama julma leikki, joka häntä raatelee kuin peto

saalistaan. Hän herää ihmettelemään ympärillä vallitsevaa pimeyttä, — muistaa sitte ja — rääkkäytyy kuin kidutuspihdeissä.

Jokainen tällainen herääminen on kuin uudistettu syvä, kipeä leikkausveitsen piirto.

Kun hän vain pääsisi kotiin! Varmaan lääkärit siellä voisivat auttaa häntä! Täällä häntä kaiken lisäksi, — ja vielä enemmän kuin mikään muu — kiusaa se, että hän on kokonaan riippuvainen vihollisistaan. Hän on nutistettu heidän käsiinsä niinkuin avuton, kokoon käpertynyt koira, jonka selkään satelee raipaniskuja.

Monta sellaista hän, Feodor on nähnyt jalkojensa juuressa, mutta että hän itse —

Ajatus koirasta toi hänen mieleensä omituisen pienen muiston. Sillä oli oikeastaan juurensa etäällä. Se vei hänet takaisin siihen aikaan poikavuosina, jolloin ei naista ollut olemassa hänen maailmassaan, ei sisarien eikä muiden muodossa. Sisaret tavaroineen jäivät silloin rauhaan häneltä, ei entistä suuremman sovinnollisuuden tai lauhkeuden perustuksella, vaan siitä yksinkertaisesta syystä, että koko naissuku oli liian halpa hänen kiinnittääkseen huomiota siihen.

Mutta sitte sukelsi nainen jälleen yhtäkkiä hänen näköpiiriinsä, ei yksilönä eikä

ihmisenä, jolla oli paikkansa toisten rinnalla, vaan naisena. Ja nainen pani hänen kuumat verensä kuohumaan.

Tuuhistuvien viiksien alla hehkuvat huulet veivät suuteloita väkisten. Käsi ja sydän piteli naista lelunaan, omisti hetken ja viskasi luotaan kun leikki alkoi tympäistä. Mutta leikki oli toista, toista naimisiin meno.

Feodor tiesi äidistään, minkälaiset naiset ovat aviopuolisoina parhaimmat. Sentähden hän valitsi taiten, kun näki hyväksi pysyväisesti kinnittää naisen kotiinsa. Hän valitsi Dunjan. Ja Dunjalla oli se pieni, silkkisenpehmeään turkkiin puettu villakoira, joka nyt toi kaikki nämä ajatukset hänen mieleensä.

Kerran — hän ei enää muistanut ulkonaista syytä siihen — hän silmittömästi suuttui koiraan. Kangistuneena pelosta odotti Dunja, että hän löisi koiran kuoliaaksi. Tämä harmitti häntä. Hän pisti koiran kylmäverisesti kainaloonsa, tarttui lakkiinsa ja poistui. Illalla hän viskasi Dunjan silmille, että hän oli myynyt sen eräälle toverille »tieteellisiin tarkoituksiin».

Feodor liikahti levottomasti. Hän näki koiran aivan kuin edessään. Sen pieni ruusunpunainen turpa, jota Dunjalla oli tapana

hyväillä, vääntyi kidutuspihdeissä, ja pehmeän villatakin sisästä loistavat älykkäät silmät kangistuivat kuin kuolintuskassa.

Niin, niin, mitäpä hän siitä silloin, mutta nyt hän tunsi omassa ruumiissaan mitä merkitsi olla kidutuspenkillä. Maata, näin sokeana, raajarikkona, — vihollisistaan riippuvana!

Hän koetti kääntyä. Vaikka hän ei tuntenut seinää, oli hänellä se mielikuva, että hän makasi seinään päin. Kun hän kääntyisi, voisi hän varmaan nähdä edes pienen valonkajastuksen — esimerkiksi jostain ovenraosta.

Mutta kääntyminen tuotti hänelle ainoastaan kipua. Valonkajastusta ei näkynyt, eivätkä ajatukset helpoittaneet.

Hänen täytyi taas ajatella Dunjaa. Jos Dunja eläisi, tuntuisi moni asia toisenlaiselta. Mutta vaikka Feodor niin hyvin tunsi naiset, ja vaikka hän niin tarkalleen oli osannut valita itselleen erinomaisen, oli hän sittekin tehnyt laskuvirheen. Hän ei tietänyt, että tuollainen hyvä, erinomainen vaimo voi murtua. Ja Dunja murtui.

Hän pani erehdyksen mieleensä vastaisen varaksi.

Dunja oli ollut hento, syväkatseinen olen-

to. Hänesä oli kuutamon surunvoittoista, kelmeätä kauneutta. Ottaessaan toisen otti Feodor helakkavärisen, tummaihoisen ja tulisen: »Luuta minun luustani ja lihaa minun lihastani.»

Vera Konstantinovna oli ainoa nainen, joka joskus sai asetetuksi sulkuja Feodorin tahdolle. Hän osasi sekä kiihoittaa Feododia että pysyttää häntä loitolla. Käskijäksi syntynyt ei voinut väistyä. Hänen täytyi saada tahtonsa tapahtumaan. Sentähden hän Veran edessä alentui pyytämään.

Heidän avioliittonsa oli taistelua. Feodor ei koskaan ollut varma vaimostaan. Tämä saattoi milloin tahansa maksaa uskottomuuden uskottomuudella. Sentähden Feodor milloin vihasi, milloin intohimoisesti pyysi häntä.

Kun sota syttyi, olivat heidän välinsä kireät. Feodor astui vaimonsa huoneeseen ilmoittaakseen hänelle aseisiinastumis-käskystä. Vera seisoi silloin suuren seinäpeilin edessä koettelemassa uutta, loppukesää varten ostettavaa hattua. Pitkin huonetta oli muotiliikkeestä koeteltaviksi lähetettyjä hattuja. Vera otti niistä toisen toisensa jälkeen, pani päähänsä ja koetteli.

— Vai sota! — Vera naurahti. — No,

siihen sinä olet omiasi! — Hän tutkisteli tarkoin, pukiko päässä oleva hattu häntä paremmin, kun se oli suorassa tai kun se oli hieman vinossa. Hieman vinossa sopi varmaan paraiten. — Sinä olet kuin luotu sotaaikoja varten, huomautti hän ohimennen.

Feodoria raivostutti. Hän näki kaikesta, että hänen lähtönsä oli Veralle mieleen. Ja hän kosti. Ennen kuin hän läksi rintamaan ajoi hän biilissä kotinsa ikkunoiden alatse nuoren, tumman kaunottaren kanssa. Vera seisoi ikkunassa, ja Feodor hiljensi biilin vauhtia.

Tämäkin muisto raivostutti häntä nyt. Vera oli voittanut. Hän oli vapaa, vapaa tekemään mitä ikinä halutti. Hän tietysti maksoi tuonkin illan. Ja sisimmässään hän ilkkui miestä, joka makasi sokeana, raajarikkona sotavankina.

Feodor puri hammasta.

Pietarissa oli näihin aikoihin paljon kauniita, uljaita upseereja. Heillä oli kaksinkertaiset palkat ja hyvä halu tuhlailla hyvyyttään muillekin. Vera rakasti makeisia, kauniita vaatteita ja huvituksia. Feodor ei tarvinnut paljon mielikuvitusta voidakseen seurata Veraa. Hän näki kaikki — sokeudestaan huolimatta.

Ja täällä hän makasi!

Päivä päivältä kävi Feodorille yhä selvemmäksi, miten kokonaan eristetty hän oli kaikista muista. Ainoa maailma, joka oli hänelle avoin, oli ajatusten ja muistojen.

Hän rupesi kaipaamaan äitiä ja Dunjaa. Heiltä hän ainakin olisi saanut hellyyttä. Ennen hän monesti oli ajatellut Dunjan rakkaudesta, että se oli kuin koiran, joka nuolee häntä pieksevän isännän kättä. Silloin se oli häntä kiusannut. Joskus kyllä oli ehkä mielessä liikkunut jotain sentapaista, ettei hän osannut antaa arvoa sille mitä sai, että hän ei ansainnut sitä. Mutta hän oli karistanut kaikki sellaiset ajatukset luotaan. Ja se kävi helposti, kun oli voimissaan, teki työtä ja antoi elämän kuohuvan virran kiskaista muassaan. Mutta kun joutui tällaiseksi — — —

— Dunja, sanoi hän itsekseen, — minä olin kova ja minä petin sinua usein.

Hm, niin! Ajatukset luistivat toiseen uomaan. Uskoton hän myöskin oli ollut. Mutta kukapa sinä suhteessa oli toisenlainen? Se kuului isän ja esi-isien laskuun.

Nyt hän kuitenkin katui sitä. Sokeana ja rampana maaten tuli ihminen hentomieliseksi.

Oli sillä äidilläkin ollut yhtä ja toista kestettävänä. Hänen ilmeensäkin oli pysyväiseti arka ja säikkyvä. Ainoastaan viime vuosina oli se muuttunut. Feodorkaan ei silloin enää ollut kotona. Äiti oli muuttanut vanhimman, naimisissa olevan tyttärensä luokse, ja hänen oli siellä hyvä olla.

Feodorin valtasi äkkiä hänelle aivan sopimaton tunne. Hän ikävöi äitiä. Hänestä tuntui siltä, kuin kipu hänen ruhjoutuneissa jäsenissään ja noissa näkemättömissä silmissä asettuisi, jos äiti laskisi kätensä hänen päälaelleen niinkuin silloin, kun hän vielä oli hyvin, hyvin pieni.

Eikä hän olisi tahtonut ainoastaan saada ja vastaanottaa. Nyt hänellä olisi ollut antaakin, sitä mitä äiti ehkä pitkin elämäänsä turhaan oli kaivannut: hyviä, ystävällisiä sanoja.

Mutta äitikin oli poissa. Hän oli sairastellut pitkin kevättalvea, ja pari kuukautta ennen sodan puhkeamista hän oli kuollut.

Se tapahtui juuri näihin aikoihin viime vuonna, kukaties vaikka juuri tänä päivänä. Silloin oli kevät paraiksi puhjennut täyteen kukkaansa. Nyt mahtoi olla samoin, päättäen niistä tuoksuvista tuulahduksista,

joita Feodor tässä maatessaan tunsi, arvatenkin jostain avatusta ikkunasta.

Jos hän olisi ollut kotona, olisi hän tiedustellut. Siellä olisi hän voinut seurata päivien kulkua aivan toisella tavalla kuin täällä. Mutta täällä hän ei tahtonut. Jokainen tiedonanto tuntui armopalalta, joka viskattiin hänelle kuin koiralle. Niillä, jotka hoitivat häntä, oli aina kiire. Koko sairassali tuntui olevan täynnä kiireen touhua. Hän ymmärsi sen oven avauksista, askelista ja ihmisten tavasta puhua. Hän ei tahtonut armopaloja näiltä ihmisiltä.

Ikkunasta lehahtavat tuulet panivat Feodorin tästäpuoleen aina ajattelemaan äitiä. Tuntui viihdyttävältä selailla kaikkien varhaisimpia lapsuuden muistoja. Niissä oli kaikesta huolimatta jotain hyvää ja kaunista, jota jaksoi ajatella näin sairaana maatessaankin.

Sen hyvän, mikä sieltä löytyi, ojensi hänelle aina naisen käsi. Tavallisesti äiti, joskus Tatjanakin, vanha uskollinen »njanja», jota hän oli potkinut ja lyönyt, mutta joka sittekin rakasti häntä.

Sisarista ei hänellä ollut paljon muistoja. He olivat enimmäkseen karttaneet häntä. Hyvin ymmärrettävistä syistä. Mutta äidin

kuoltua olivat he koettaneet lähennellä, etenkin vanhempi, jolta puoli vuotta myöhemmin oli kuollut lapsi, älykäs, kaunis poika, jota todella kannatti surra.

Sisar oli senjälkeen hyvin muuttunut. Siihen kai vaikutti sisaren anoppimuorikin, joka asui talossa. Hän oli hyvin uskonnollinen eukko, kuului johonkin lahkoon. Hänen omituisuuksiaan oli — etenkin kuolemantapauksissa, — mutta usein muutenkin, puhua »suuresta todistajien joukosta». »Taas on yksi liittynyt todistajien joukkoon», se oli hänen lempilauseitaan.

Sisarenkin ajatukset olivat nähtävästi kääntyneet samaan suuntaan. Feodor muisti erityisesti erästä hetkeä, jolloin he rinnan seisoivat äidin arkun ääressä. Ketään muuta ei ollut läheisyydessä.

»He näkevät meidät sellaisina kuin olemme, — kaikessa alastomuudessamme, sanoi sisar. — Täällä rakkaus kaunistaa meitä, lisäsi hän kuin itsekseen. — Minä olen kärsinyt siitä, etteivät toiset tiedä mitä sitä sisimmässään on.»

Feodor muisti, että häntä nauratti. Hän kysäsi mitä sisarella oikeastaan oli tunnollaan. Eikö hän aina ollut viettänyt sangen siveätä ja kunniallista elämää.

— Feodor, sanoi sisar äkkiä aivankuin heräten muistamaan kysymystä, — he ovat menneet perimään jotain niin hyvää, niin ihanaa, ettei ajatuksemme pysty sitä aavistamaankaan. Mutta he eivät ole menneet ainoastaan saadakseen jotain parempaa, vaan myöskin tehdäkseen meidät paremmiksi.

Feodor ei vastannut. Hän oli mies eikä kaivannut tuollaista naismaista lohdutusta. Mutta hän sattui huomaamaan, että sisaren katse kuin siunaten hyväili kuollutta, ja hän kuuli hiljaisen kuiskauksen: Se suuri todistajien joukko auttaa meitä.

Kumma kun tuo kaikki sittekin oli tarttunut mieleen, huolimatta siitä, ettei hän ensinkään siitä välittänyt.

Hänen tuli äkkiä ikävä sisarta. Varmaan olisi sisar hellä ja osaaottava näin kovia kokeneelle veljelle. Hänessä oli aina ollut jotain, joka oli muistuttanut äitiä, vaikka se oikeastaan vasta lapsen kuoltua oli päässyt esille.

Ihmeellistä oli, että tuollaiset pienet lapset vaikuttivat niin paljon vanhempiinsa. Eräs hänen upseeritoverinsakin, joka uskollisesti oli ottanut osaa kaikkiin hänen hurjasteluihinsa, oli aivan kuin muuttunut sen jälkeen kun hänelle syntyi kauan toivottu poika.

Ja kuinka isä rakasti sitä poikaa, vaikka tämä oli sokea, tuomittu kuten Feodorkin ainaiseen pimeyteen. Isä syytti itseään siitä. Se se ehkä niin vaikutti häneen. Mutta toiseksi muuttui sekä mies että koti, ainoastaan sen pienen, sokean pojan kautta.

Olisikohan lapsi voinut vaikuttaa Feodoriinkin? Hän ei oikeastaan koskaan ennen ollut ajatellut sitä. Mutta olihan hän toivonut poikaa nimensä jatkajaksi. Vaikka parempihan sittekin oli näin. Nyt etenkin, kun hän oli tullut katsoneeksi asioita toiselta kannalta kuin ennen, ei hän olisi suonut että toinen olisi peri — —

Hän käännähti levottomasti.

Olihan niitä maailmalla jossain. Aivan jäljettömiin ei hänenkään elämänsä hukkuisi, ei, vaikka hän kuinka soisi. Hän oli varhaisemmassa nuoruudessaan pitemmän aikaa asunut maalla iso-äitinsä tilalla, ja — —

Feodorilta pääsi ärähtävä tuskan huudahdus. Huomasiko hän nyt vasta, miten hänen ruhjottua ruumistaan särki, vai oliko siihen syynä nuo muistot?

Hoitajatar kiiruhti hänen luokseen kysyen, saattoiko hän ehkä auttaa jollain tavoin? Nyt hänellä oli aikaa.

Feodor pyysi vettä juodakseen. Sitte tie-

dusteli hän kelloa. Hän ihmetteli tätä tehdessään itse sitä, että hänen äänensä, joka tähän asti oli ilmaissut selvää vastenmielisyyttä jokaista viholliskansaan kuuluvaa kohtaan, nyt oli lauhtunut, melkeinpä kohtelias.

Mutta tästä päivästä asti keskittyivät Feodorin ajatukset yhteen ainoaan asiaan: siihen, miten hän pääsisi elämän taakasta. Hän ei jaksanut kantaa tuskiaan enempää kuin noita muistoja, jotka joka puolelta irvistivät häntä vastaan. Hän tunsi siinä todistajien suuren joukon, ja hän vihasi sitä. Se vain korkeuksistaan ilkui häntä ja hänen tuskiaan.

Feodor tarkkasi tästä puoleen ympäristöään vakoilevasti kuin saalistaan vaaniva peto. Hänen kuulonsa oli äärimmäisyyteen asti jännitetty. Hän voitti vastenmielisyytensä kyselläkseen ja tiedustellakseen. Hän teki välimatkoja ja ympäristöä koskevia johtopäätöksiä.

Kerran hän kuuli hoitajattaren läheisyydessä käsittelevän jotain kilahtelevaa, arvatenkin saksia. Hoitajatar laski ne kädestään läheiselle pöydälle.

Feodor teki laskelmiaan. Hänen toisella puolellaan makasi toinen sokea, toisella oli

vuode aamulla jäänyt tyhjäksi. Jos hän äkkiä nousisi pystyyn terveelle säärelleen, voisi hän ehkä siepata sakset käteensä ja työntää ne suoraan sydämeen.

Hän makasi jännitettynä odottaen hoitajattaren poistumista. Toinen sisar liikkui tosin etäämpänä, mutta hän kuuli äänestä, että sinne oli matkaa.

Nyt poistui sisar. Feodor kokosi kaikki voimansa ja ryntäsi pystyyn. Mutta hänen ainoa käyttöön ja kannattamiseen tottumaton jalkansa petti. Kiljahtaen hän suistui maahan, tunsi kipeitten silmiensä kohdalla tulista kipua ja menetti tajuntansa.

Ainoastaan vähitellen hän palasi muistamaan mitä oli tapahtunut. Hän ymmärsi silloin, että hän oli tahtonut paeta, mutta että hänet sen johdosta vain oli entistä kovemmin kytketty kidutuspihteihin.

Sotilas hänessä nousi. Hän oli aikonut paeta.! Hän, käskijäksi syntynyt Feodor Feodorovits!

Hän ei aikonut uudistaa tekoaan.

Kaatuessaan hän oli pahasti loukannut sekä silmiään että otsan alaosaa. Ruumiilliset tuskat olivat entistä suuremmat. Siteitä muutettaessa hän usein puri hammasta. Mutta hän ei äännähtänytkään.

Lääkärin ja hoitajan käsistä päästyään hän makasi hiljaa ja liikahtamatta. Hän tiesi, että hänen täytyi voittaa alistumalla. Ja se mitä hän kärsi, ei ollut vain häneen kohdistuva kova, katkera kohtalo. Se oli jotain, joka muodossa tai toisessa tuli jokaisen osaksi. Häntä kidutuspenkissä pitelevä pihti oli hänen oma entisyytensä, ja se kiertyi kerran, varemmin tai myöhemmin, eteen joka-ainoalle.

Feodor ei enää vihannut suurta todistajien joukkoa. Hän uskoi niinkuin sisarkin, että kaikki siihen kuuluvat tahtoivat auttaa häntä paremmaksi. Hän unohti yhä enemmän kaiken näkyvän. Suuri todistajien joukko oli hänen seuranaan.

Sentähden hän hätkähti, kun hoitajattaren käsi kerran kosketti häntä tavallista kepeämmin, ja ääni, jonka pehmeys oli kieltämätön, hänelle ilmoitti: — te pääsette pian pois täältä — kotiin.

Kotiin! Mitä se merkitsi? Sisar oli puhunut kuoleville kotiin menosta. Oliko Feodorkin kuolemaisillaan.

— Ei, ei! Mitä te tarkoitatte? Minä en tahdo kuolla. Minä tahdon kärsiä elämäni kiirastulen.

— Kuollako? — Feodorista tuntui siltä kuin sisar olisi hymyillyt. — Ei kuolla. Saksa ja Venäjä vaihtavat sotavankeja. Teidät viedään kotiin.

Koko matka oli hänelle kuin ihmeellinen uni. Häntä kuljetettiin eteenpäin junassa, milloin maitse, milloin meren poikki. Hän kuuli ympärillään ensin saksaa, sitte kieltä, jota hän ei ymmärtänyt, sitte kotimaansa kieltä. Hän sai tietoja sodasta ja sen vaiheista, ja kaikki olivat hyviä hänelle. Näkevät kertoivat näkemiään, kädelliset olivat kätenä hänelle.

Hän ei voinut käsittää, että elämällä vielä oli niin paljon hyvää hänelle.

— Te olette kadottaneet paljon, sanoi hänelle, »sisar», joka hellävaroen muutti hänen siteitään läpi Suomen kulkevassa sairasjunassa. Sisar oli muuttanut säären ja olkapään siteet ja siirtyi nyt silmiin. Feodor kuuli samassa jotain nyyhkytyksen tapaista.

— Itkettekö, kysyi hän osaaottavasti.

Vailla kättä, vailla jalkaa ja ainaiseen pimeyteen tuomittu! Sisar ei saanut puhutuksi.

— Älkää itkekö, Feodorin täytyi lohduttaa. — Minä en saa nähdä kotimaatani

enkä omaisiani, mutta minä näen sen suuren todistajien joukon.

Hoitajatar asetti hellävaroen uuden siteen paikoilleen. — Te kestätte sankarillisesti, sanoi hän.

— Se suuri todistajien joukko auttaa minua, vastasi Feodor.

Hinta 3 markkaa

Suom. Saarnok. I.
Salmela

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA
120 102 0643